

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA VE MAL VARLIĞI

AHMET UZUN*

Ondokuzuncu yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde hızlı gelişmelerin yaşandığı, sonuçları oldukça dramatik olan olayların meydana geldiği bir dönemi temsil etmektedir. Profesör İlber Ortaylı'nın imparatorluğun en uzun yüzyılı olarak nitelendirdiği bu dönemde, özellikle Balkanlarda siyasi istikrarsızlık artmış; bağımsızlık eğilimleri güçlenmiş, devlet otoritesi ancak yerel güçlerin (ayanların) vasıtasıyla belli ölçüde tesis edilebilir hale gelmiştir. Yerel unsurlardan siyasi istikrarın sağlanması amacıyla geniş ölçüde yararlanılmış olmasına rağmen II. Mahmut döneminde belirginleşen merkezileşme eğilimi, bu güçleri bertaraf etme çabalarını artırmıştı. İşte bu devlet politikasını söz konusu dönem için test edebileceğimiz ilginç bir örnek Tepedelenli Ali Paşa hadisesidir. Uzun yıllar Arnavutluk ve Yunanistan'ın bir bölümünde geniş bir toprak parçasının "tek yöneticisi" gibi faaliyet gösteren Ali Paşa devletçe de bilinen bir çok baskı ve zulmüne rağmen- İstanbul'a bağlılığını bildirme, düzenli hediye ve rüşvet gönderme ve zaman zaman Devlet adına seferlere katılma sayesinde hükümrانlığını sürdürmüş, devletten sadece "uyarı ve tavsiyeler" almıştır. Ancak Ali Paşa'nın gücünün zirveye çıktığı ve İstanbul'dan gelen istekleri geri çevirmeye başladığı tarihlerde, İmparatorlukta merkezileşmeyi tekrar artırma çabaları da hız kazanmış; böyle bir ortamda kendisine harekât düzenlenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatı Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki serüvenini anlama açısından olduğu kadar, bu bölgede özellikle İmparatorluğun son dönemlerinde iyice artan yerel güçlerle halk kitleleri arasındaki mücadeleleri ortaya koyma yönünden de incelemeye değer bir konudur. Nitekim onun yaşamına dair özellikle yabancılar tarafından bir hayli çalışma yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı Paşanın zamanında yaşamış olup burada görev yapanların veya seyyahların yazılarından ibarettir. Bunlar arasında İngiliz T.S.Hughes'un "*Travels in Greece and Albania*" (Londra 1830); ve Fransız Pouqueville'nin "*Voyage on More*" (Paris 1805)'i özellikle belirtmek gerekir. Onun hayatına dair dolaylı bilgi veren çalışmalar da çoktur. Bununla birlikte

* Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Paşanın hayatını Türkçe anlatan eserler sınırlıdır. Niyazi Ahmet Banoğlu'nun ve Ahmet Müfit'in çalışmalarının yanında, A.Kemali Aksüt'ün Reme-rand'dan ve Murat Belge'nin William Palmer'dan yaptığı çeviriler ilk göze çarpan eserlerdir. Bu eserlerin bazılarında Paşanın hayatı romanımsı bir tarzda ele alınmış olmasına rağmen hepsinde de faydalı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Tepedelenli Ali Paşa ve Mora isyanıyla ilgili arşiv belgelerinden yararlanılarak yapılmış bir doktora çalışması bulunmaktadır¹. Söz konusu çalışmada Ali Paşa'nın hayatı, dış ülkelerle ilişkileri, ayaklanması ve Mora isyanına dair bilgiler verilmiştir. Yerli ve yabancı çalışmalarda Paşanın hayatı bir çok yönüyle ele alınmış olmasına rağmen onun gücünün kaynağını oluşturan mal varlığı, bunu nasıl edindiği ve öldürülmesinden sonra Devletin söz konusu mal varlığını ne şekilde kullandığı gibi konuların üzerinde pek durulmamıştır. İşte bu çalışmada Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatı incelenirken bu konuların da ele alınmasına çalışılmıştır. Kullanılan temel malzeme Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde konuyla ilgili mevcut olan belge ve defterlerdir. Bunun yanında Paşanın hayatına dair diğer eserlerden de yararlanılmaya çalışılmıştır.

Ali Paşa'nın İlk Yılları ve Arnavutluk'ta Genel Durum

Doğum yılı hakkında farklı beyanlar bulunan Tepedelenli Ali Paşa'nın 1744 yılında doğduğu daha yaygın kabul edilmektedir. Anadolu'dan Rumeli'ye göçmüş ve Tepedelen'e yerleşmiş bir ailenin ferdi olması nedeniyle, onun Türk olduğu iddiaları vardır. Fakat bu iddianın Türklerin bir çeşit uydurması olduğu, gerçekte ise onun güney Arnavutlardan geldiği belirtilmektedir². Kökeni ne olursa olsun Ali, Arnavut yerel güçlerin Sultana karşı yükümlülüklerini reddettiği, büyük miktarlarda toprakları ellerinde biriktirmeye başladığı, dolayısıyla çiftçilerin her geçen gün topraklarının ellerinden çıktığı ve yeni oluşmaya başlayan çiftliklerde birer serf konumuna düştüğü³ bir zamanda doğmuş ve yetişmişti. Gerçekten de onyedinci yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'nın gerilemeye başlaması ve Avrupa'da yeni güçlerin yükselmesiyle birlikte, Devletin Balkanlardaki hakimiyeti azalmış ve yerel güçler önemli bir yükseliş göstermişlerdi. Hatta Devlet kendisiyle işbirliği kuran Müslüman kabile şeflerine ve toprak sahiplerine paşa, bey ve ağa gibi feodal unvanlar vererek, kendi bölgelerinde sınırlı bir otorite kurmalarına izin

¹ Hamiyet Sezer; *Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1995.

² Odysseus, *Turkey in Europe*, London 1900, s.402.

³ Stefanaq Pollo, Arben Puto; *The History of Albania*, London 1981, s.91.

vermeye başlamıştı⁴. Kuşkusuz yerel küçük birimlerin tam anlamıyla bağımsız oldukları söylenemezdi; sadece pratikte bir otonomiye sahiptiler. Aslında Balkanlarda bu çeşit bir yapılanma bir açıdan devletçe de destekleniyordu. Çünkü Devlet söz konusu kabile şefleri ve feodal yöneticiler arasında rekabet koşulları yaratıyor, böylece güçlerini merkeze karşı birleştirmelerini engellemiş oluyordu. Devlet, “böl ve yönet” politikasını andıran bu uygulamayı uzun süre başarıyla yürütmesine rağmen Ali Paşa gibi rakiplerinin çoğunu bertaraf edip çok güçlü konuma gelen bir kişinin ortaya çıkmasına mani olamamıştı.

Onsekizinci yüzyılda başlayıp ondokuzuncu yüzyılda da devam eden bu süreç, Arnavutluk'ta önceki devirlerde tesis edilmiş olan tımar sisteminin çözümlenmesine, böylece askeri hizmetlere bağımlı olmaktan kurtulan bir feodal sınıfın doğmasına yol açmıştı⁵. Diğer bir deyimle feodalleşmeye başlayan yerel güçler, kendi kontrollerinde olan toprakları özel mülkiyetlerine geçirmeye başlamışlardı. Böylece devlet toprakları içerisinde “çiftlik” denilen özel feodal topraklar ortaya çıkmıştı⁶. Çiftlikler başlangıçta küçük ölçekliydi. Ancak feodal yöneticiler, daha zayıf beylerin ve yoksul çiftçilerin topraklarını satın alarak her geçen zaman daha büyük mülklerin sahipleri olmuşlardır⁷. Şüphesiz ki, bu hızlı çiftlikleşme sürecinden en fazla çiftçiler zarar görmüştü. Çünkü yeni koşullarda çiftçiler kiracı veya serf konumuna düşmüşlerdi. Feodallerin rantları ise yükselmişti. Öyle ki bir çiftliğin sahibi bazen tüm çalışanların (serflerin) gelirlerinin üçte birini, hatta bazen yarısını alıyordu. Bu kazanç, sipahinin reyadan aldığıyla karşılaştırıldığında oldukça ayrıcalıklı bir gelir kaynağıydı⁸.

Feodalleşme çabalarının yaygınlaşmasıyla birlikte bir çok büyük toprak sahibi kişi servetlerini artırmaya yönelik girişimlerini çoğaltmışlar; Arnavut beyleri birbirlerine siyasi ve ekonomik üstünlük kurmaya çalışmışlardı. Böylece hem anarşiye yol açan düşmanlıklar doğdu hem de çatışmalar ve kanunsuzluk ortamı yaygınlaştı. Birkaç on yıl süren böyle bir ortamda, feodal bey-

⁴ Edwin E.Jacques; *The Albanians: A Ethnic History From Prehistoric Times to the Present*, London 1995, s.249.

⁵ *Albania: General Information*, Tiran 1984, s.26-7.

⁶ Ramadan Marmullaku; *Albania and The Albanians*, London 1975, s.17-9.

⁷ Anton Lagoechi; *The Albanians: Europe's Forgotten Survivors*, London 1977, s.33.

⁸ Pollo, Puto; *a.g.e.*, s.91. Burada anlamlı çiftlikleşme sürecinin tarımda verimlilik artışını sağlayacak bir reorganizasyon faaliyetini hedeflemediğini, aksine çiftçilerden daha çok artı değer çekecek bir yapılanmayı içerdiğini belirtmek gerekir. Çiftlikleşme aslında, köylünün çiftlik sahiplerinin lehine fakirleşmesi anlamına geliyordu.

ler kendi nüfuz alanını genişletmek amacıyla çiftlik ve kasabalarda yağma ve katliamlara giriştiler; her tarafı teröre iten silahlı birlikler kurdular. Çiftlikler ve kasabalar bunlara karşı sürekli mücadele etmesine rağmen topraklarını kaybetmekten kurtulamamışlar; kasabalarda yaşayanlar ise feodal beylere önemli aidatlar ödemek zorunda kalmışlardı⁹. Yerel güçlerin kendi aralarındaki nüfuz mücadelesi sonunda, onsekizinci yüzyılın son çeyreğinde iki güçlü "paşalık" ortaya çıktı: Bunlardan ilki Mehmet Buşhata'nın yönetimindeki İşkodra Paşalığı, diğeri ise Tepedelenli Ali Paşa'nın yönetiminde bulunan Yanya Paşalığı idi.

Paşalıklar Osmanlı idari sistemi dahilinde herhangi bir birime tekabül etmiyordu, ancak onların fiilen devlet içerisinde en geniş sınırlara sahip olan ve kendi içinde yarı bağımsız bir nitelik gösteren siyasi birimler olarak düşünülmesi mümkündür. Paşalıkların yöneticileri doğrudan Sultana bağımlı idi; çünkü paşalar konumlarını devletin ve padişahın sayesinde koruyorlardı¹⁰. Bununla birlikte İstanbul'a vergiler ve hediyeler aktıkça, ayrıca Sultanın otoritesi tanındıkça, onların kendi sınırları içerisinde bağımsız bir devlet yöneticisi gibi davranmaları olanaklıydı.

Tepedelenli Ali Paşa'nın ilk yılları yukarıda anlatılan kavga ve anarşi ortamında geçti. Kendisi dokuz yaşındayken babası ölmüş ve dolayısıyla hırslı ve kindar bir kadın olan annesi Hanko tarafından yetiştirilmişti. Ali, gençlik yıllarında bölgenin önde gelen paşalarının hizmetine girdi. Önce Eğriboz paşasının ardından da Beratlı Kurt Paşa'nın yanında hizmet etti. Bir süre sonra Kurt Paşa'yla arası açıldı ve bu kez Delvinyeli Kaplan Paşa'nın yanına gitti. 1768 yılında Kaplan'ın kızıyla evlendi. Kısa bir süre sonra Ali, kayınbabasının konumunu ve nüfuzunu ele geçirmek için çeşitli hileler yaptı ve bunda başarılı oldu. Kayınbabasının ölümünü sağlayarak onun yerine geçmeyi ümit etmiş, ancak Kaplan'ın oğlu Ali Delvinye mutasarrıfı tayin edilince beklentisi boşa çıkmıştı¹¹.

Ali Paşa'nın Yükselişi

Ali Paşa'nın Kurt ve Kaplan paşalar yanında yaptığı işler çevresinde giderek nüfuz kazanmasını sağlamıştı. Ali, feodal beyler arasında cereyan eden kavgalara sık sık katılmış, ancak genelde Sultanın tarafında yer aldığı için İs-

⁹ İbid, s.93-4.

¹⁰ Marmullaku, a.g.e, s.18.

¹¹ William Palmer; *Yanya Sultanı* (Çev: Murat Belge), İstanbul 1997, s.19-23.

tanbul'un dikkatini çekmişti. 1785 yılında Delvinye mutasarrıfı tayin edilerek paşa ünvanını aldı. Bir yıl sonra sancak mutasarrıfı oldu. Bu bölgede eşkiya ve çetelerle mücadele ederek düzeni çabucak sağladı ve Sultan ona Toskerya (Güney Arnavutluk) ve Epir'in derbentler başbuğluğunu verdi¹².

Ali Paşa'nın bu tarihlerde en önemli hedefi Yanya şehriydi. Önemli ve varlıklı bir şehir olan Yanya'da ekonomik faaliyetler oldukça gelişmişti. Tüccar ve zanaatkâr sayısı fazlaydı. Bir çok feodal yönetici bu şehri otorite altına almaya uğraşmasına rağmen şehrin kontrolü Ali Paşa tarafından 1788'de sağlandı. Ardından Bâbiâli bir fermanla yerini teyit etti¹³. Yanya mutasarrıflığı ve derbentler başbuğluğunu aldıktan sonra Ali Paşa Devlet saflarında seferlere katılmış, 1787'de Rusya ve Avusturya'ya karşı yürütülen savaşta ve daha sonra 1804'de Sırbistan'da çıkan isyanın bastırılmasında yarar sağladığı gibi Rumeli valisi olarak dağlı isyanların bastırılmasında da önemli roller üstlenmişti¹⁴.

Ali Paşa, bir taraftan Bâbiâli'yle ilişkilerini iyi tutmaya çalışırken, diğer taraftan da fırsat buldukça çevre bölgelere karşı harekâtlar düzenliyordu. Nitekim 1789-91 yılları arasında Devletin Avusturya ve Rusya ile savaşmasını fırsat bilerek, Arnavutluk'un güneyine (Toskerya) ve diğer bazı yerlere saldırmış ve otoritesini kabul ettirmiştir. Ancak savaşın bitiminden sonra Padişahın tepkisini çekmemek için saldırılarını durdurmuştu¹⁵. Bununla birlikte Ali Paşa'nın yayılma, servet biriktirme ve düşmanlarından intikam almaya yönelik hırsı sürekli harekât fırsatı aramasına yol açıyordu. Onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru Fransa'nın Osmanlıyı tehdit etmesiyle birlikte, Paşa tekrar yayılcı faaliyetlere başladı. Daha önceki dönemlerde kendisine karşı gelmiş olan Suli Ortodoks Hıristiyanlarıyla uzun süren kanlı çatışmalar yaptı. Suliyotların savaşçı ve ülkelerinin dağlık olması nedeniyle savaşlar uzun sürmüştü. Neticede Suliyotların önemli bir kısmı katliamdan geçirilmiş, bir kısmı ise Parga ve Korfu adasına sığınmıştır. Ali Paşa bu sırada Fransızlarca işgal edilen Preveze'yi almış (1798), bunun üzerine kendisine vezirlik rütbesi verilmiştir¹⁶.

¹² Pollo, Puto, a.g.e, s.99.

¹³ İbid, s.99.

¹⁴ M.Cavid Baysun, Ali Paşa (Tepedelenli), *İslam Ansiklopedisi*, cilt 1, İstanbul 1993, s.343. Hamiyet Sezer, s.107. Ali Paşa'dan bulunduğu bölgede halkın eşkiyadan korunmasına yardım etmesi isteğine dair bir belge için bkz: BOA, Cev. Dah. 1570, 1214/1799-1800.

¹⁵ Pollo-Puto, a.g.e., s.100.

¹⁶ Baysun, a.g.m., s.344.

Ali'nin nüfuz ve otoritesi her geçen gün artıyordu. Ancak onun en önemli hedeflerinden birisi olan rakiplerini bertaraf etme işi henüz tamamlanmış değildi. Delvinyeli Mustafa Paşa ile Beratlı İbrahim Paşa gücünün yayılmasının önünde önemli engellerdi. Bâbîâli, yerel güçlerin birleşmelerini engellemek amacıyla her zaman birini diğerine karşı kullanma yoluna gittiği için¹⁷, İbrahim Paşa'yı Ali'nin yayılmacılığının önünde bir engel görüyor ve destekliyordu. Ancak İbrahim Paşa'nın elindeki toprakların zengin ve verimli olması, bölgede ticari olanakların gelişmişliği Ali'yi daha da hırslandırıyor. Neticede Ali, iki kızını kendi oğullarıyla evlendirip akrabalık tesis ettiği İbrahim Paşa üzerine askeri birlikler göndermiş ve ayrıca onun kuvvetlerini parayla satın alarak büyük ölçüde zayıflatmıştı. Bunun üzerine İbrahim Paşa Avlonya'ya çekildi. Fransızlardan yardım istedi ama alamadı. Ali Paşa, İbrahim Paşa'nın bu ilişkisini devlete ihanet söylentileriyle ortaya yayararak, onu bertaraf etmek için gerekçe olarak kullanmaya çalıştı. Ali Avlonya'ya saldırdı. İbrahim Paşa'yı Yanya'ya naklettirerek ölünceye kadar hapsedirdi. Böylece silahtan çok parayla kazanılmış olan Berat ve Avlonya yeni efendisine kavuşmuş oldu¹⁸.

Ali Paşa'nın Bâbîâli'de itibar sahibi olan İbrahim'e yaptıkları Sultanı çok kızdırmış olmasına rağmen o tarihlerde Rusya ile savaş halinde bulunduğu için meselenin üzerine fazla gidilmemişti. Ali Paşa, oğlu Muhtar'ı Avlonya mutasarrıfı tayin etti. Bu tarihlerde Ruslara karşı başlatılan harekâta katılmakla görevlendirilince yaşlılığını ve hastalığını bahane ederek bu isteği yerine getirmemiş, ancak Bâbîâli'yle iyi geçinmeye çalıştığı için oğulları Muhtar ve Veli'yi göndermiştir.

Ali Paşa diğer düşmanı Mustafa Paşa'yı da yok etmek için Delvinye'ye asker gönderdi. Şehir 1811'de teslim alınırken, Mustafa Paşa Ali'nin geleksel düşmanlarının yaşadığı Gardiki'ye kaçmıştı. Bunun üzerine Ali Paşa Gardikilileri ağır bir katliamdan geçirerek her tarafı yağmalattı¹⁹.

Ali Paşa artık bölgenin en önde gelen söz sahibi olmuştu. Hakimiyet alanı Parga hariç tüm Güney Arnavutluğu, Teselya'yı ve Epir'i kapsıyordu. Onun bu derece güçlenmesi Bâbîâli'yi oldukça kaygılandırıyor ve kendisine sık sık uyarı gönderiliyordu. Aslında Ali Paşa için daha sert tedbirlerin alın-

¹⁷ Stavro Skendi, *Albania*, London, s.7.

¹⁸ Palmer, a.g.e., s.116-7. Baysun, a.g.m., s.345.

¹⁹ Palmer, a.g.e., s.123-7.

ması beklenebilirdi, ancak Sırp isyanıyla uğraşan Devlet bu meseleyi daha sonraya bırakmış gözüküyordu.

Ali Paşa'nın Dış Ülkelerle İlişkileri

Ali Paşa nüfuzunu geniş bir bölgeye yayınca bağımsız bir dış siyaset izleme çabalarını artırmıştı. Dış siyaseti herhangi bir ilkeye dayanmıyordu, tüm ilişkilerini *çıkar* üzerine kurmuştu. Hedeflerine hizmet etmesi halinde ani dönüşümler yapıyor ve genelde kazananın yanında olmaya çalışıyordu. Örneğin aynı vakitte bir yandan İngiliz General Oswald'ı yemeğe davet edip İngilizlere olan bağımlılığını dile getirirken, diğer taraftan da Fransız elçi Pouqueville ile birlikte Santa Maura'da işgal altında olanlara yardım gönderme planları yapıyordu²⁰. Ali Paşa'nın bu tutumu yaygın bir durumdu. Kısaca temel özellikleri ikiyüzlülük, acımasızlık, ilkesizlik ve sınırsız bir hırs olan Ali Paşa'nın herhangi bir dış veya iç ilişkiye girmesi için "amaçlarına yaraması" yeterli bir sebepti²¹.

Ali Paşa ilk yakın ilişkileri Mısır'ı işgali sırasında Fransa ile tesis etmişti. Aslında Fransa da Ali Paşa ile iyi ilişkiler kurmak istiyordu. Çünkü Fransa bu sayede hem Türklerin Balkanlarda barınmasını zorlaştırarak Mısır üzerindeki emellerine daha rahat ulaşmayı hem de diğer düşmanları Rusların işini zorlaştırmayı hedefliyordu. Nitekim Napolyon, generali Gentili'ye "*tüm rakiplerini yenen bu (Ali) Paşa cumhuriyetin menfaatindedir, dolayısıyla Cumhuriyete hizmet etmeye yeterli bir prens olabilir*" demişti²². Ali Paşa ise Fransa'nın işgal ettiği yerlere sahip olmayı, en azından Parga ve Korfu'yu savaşmadan ele geçirmeyi hesaplıyordu²³. Bunun dışında her an Sultanın kendisine karşı harekâta kalkışabileceği korkusu da Ali Paşa'yı sürekli dış destek sağlama çabasına itiyordu. Fransa ile Rusya'nın savaşmaya başladığı 1806 yılına gelindiğinde Ali, Fransızlarla iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Napolyon, Ruslardan Korfu adasını alabilirse kendisine bırakacağı sözünü verdi. Ali Paşa bunun üzerine müttefiki Fransızlarla hareket edeceğini bildirerek Yedi Ada'ya saldırdı ve Ruslarla şiddetli çatışmalar yaptı. 1807'de Ali Paşa Napolyon'dan Korfu hakkındaki sözünü tutmasını istedi. Ancak Napolyon bu talebi kabul etmedi ve Korfu ve diğer adalar Fransa'nın kontrolünde kaldı. Bunun

²⁰ İbid, s.115.

²¹ Constantine A.Chekrezi, *Albania: Past and Present*, New York 1919, s.43-4.

²² E.E.Jacgues, a.g.e., s.249.

²³ Sezer, s.107.

üzerine Ali Paşa'nın Fransa ile ilişkileri bozuldu²⁴ ve isteklerine kavuşabilmek için İngiltere ile yakınlaşma girişimlerine başladı. Bu kez amacı Adalar ve Parga'yı İngilizler sayesinde ele geçirmektir. Uzun süren çabalardan sonra Ali Paşa'nın Parga'yı İngilizlerden teslim alması ancak 1819 yılında ve tazminat karşılığında mümkün olmuştur²⁵.

Ali Paşa'nın İstanbul ile İlişkileri

Ali Paşa'nın Bâbüâli'yle olan ilişkilerine yön veren düşünce, dış ilişkilerine yön veren düşünceden pek farklı değildir: Hükümetle ilişkilerini, gerçekleştirmek istediği hedeflerine zarar vermeden devam ettirmeye çalışıyordu. Çünkü Paşa, bölgedeki hedeflerini ancak Bâbüâli'yle iyi geçinerek gerçekleştireceğini düşünüyordu. Bâbüâli'yle iyi geçinmesi her şeyden önce Sultanın hakimiyetini tanımaya ve düzenli vergi ve hediye göndermeye bağlıydı. Bu görevi yerine getirdikten sonra bölgede son derece rahat hareket edebiliyor; asker topluyor veya terhis ediyor, savaş ve antlaşma yapıyor ve vergileri tespit ediyordu²⁶. Kısaca paşalığın sınırları içerisinde otoritesini kesin bir şekilde kullanıyor, bunun bedelini ise İstanbul'a gönderdiği fahiş meblağlarla ödüyordu.

Tepedelenli Ali Paşa'nın ilk zamanlarda, bölgesinde otoritesini yaygınlaştırma amacıyla Bâbüâli'nin tarafını tutma hususunda daha gayretli davrandığını söyleyebiliriz. Nitekim feodal beyler arasındaki çatışmalarda daima devletin yanında görünerek ve derbentler teşkilatında önemli roller üstlenerek kısa sürede yükselmiş ve derbentler başbuğluğu ünvanını almıştı. Devlet kendisinden seferlere katılmasını talep edince, Ali Paşa bunu istemeyerek de olsa yerine getirmiş veya oğullarını göndermiştir. Devletin, Ali Paşa'dan zaman zaman daha farklı istekleri de olabiliyordu. Örneğin Yanya ve Tırhala sancakları mutasarrıflığına atanmasından sonra kendisinden, yönetimindeki bölgelerden İstanbul'un ihtiyacı için hububat satın alması ve nakil için gerekli gemileri temin ederek göndermesi istenmişti²⁷. Şüphesiz, tüm bunlardan Ali Paşa'nın Devletin her isteğini yerine getirdiği anlaşılmalıdır. Ali Paşa, Devletin isteklerini kendisine açıkça tavrı almasını engelleyecek ve içe-

²⁴ Pollo-Puto, *a.g.e.*, s.101.

²⁵ Baysun, *a.g.m.*, s.345.

²⁶ Palmer, *a.g.e.*, s.45

²⁷ BOA, HH 29895, 1224/1809. Ali Paşa'nın Bâbüâli'nin kendisinden isteklerini bazen özel bir pazarlık konusu yapıpı görülmekteydi. Örneğin 1227/1812 yılında merkeze gönderdiği bir yazıda kendisine Tırhala sancağının verilmesi halinde asker desteğini artıracığını bildirmişti (HH 20984, 1227/1812).

ride yaptığı uygulamalara kayıtsız kalacak kadar yerine getiriyor; bunun dışında Bâbüâli'nin taleplerine aykırı olsa bile istediğini yapıyordu. Örneğin Derbentler Nezareti "*himâyet ve sıyânet-i ahâli ve reâyâ*" ve "*kimsenin mal ve hazînesine zarar gelmemek üzere*"²⁸ kendisine verilmesine rağmen, Ali Paşa'nın bu görevi halka baskı yapmak suretiyle daha çok servet biriktirmek için kullandığı açıktı. Kısaca onun göreve gelmesiyle birçok gayri resmi hırsızın yerini tek bir resmi hırsız almıştı²⁹.

Bâbüâli ise Ali Paşa'nın aşırı güç kazanmasına kesinlikle karşıydı. Bu amaçla "böl ve yönet" politikasına uygun olarak Bâbüâli'nin özellikle Avlonya mutasarrıfı İbrahim Paşa'yı Ali Paşa'ya karşı bir güç olarak kullanmaya çalıştığı görülmektedir. Her ne kadar resmi belgelerde Ali Paşa ile İbrahim Paşa arasındaki "*münâkaşa-i kadîmenin def ve izâlesine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bi'd-defaât mübâşirler*"³⁰ gönderildiği bildirilse bile, Devletin iki paşa arasındaki husumetin bitmesini istemediği açıktır. Dahası, Bâbüâli'nin tavrı İbrahim Paşa'dan yana görülüyordu. Çünkü Ali Paşa'nın her geçen gün daha saldırgan hale gelmesi, ekonomik ve askeri açıdan gücünü artırması İstanbul'u endişelendiriyor ve bu gücün kendisine karşı denetlenmesinden korkuyordu³¹.

Bâbüâli ile İlişkilerin Bozulması

Ali Paşa gücünü artırdıkça davranışlarında da Bâbüâli'den daha fazla bağımsızlaşıyordu. İstanbul'un onay vermediği çok şey yapmıştı ve hâlâ yapmaya devam ediyordu. Suliyotları katliamdan geçirmesi, Berat ve Avlonya'yı alıp İbrahim Paşa'yı hapsedirmesi, yabancı ülkelerle özel görüşme ve antlaşmalar yapması, istediği yerlere savaş açması, yağma ve talan faaliyetlerine girmesi, haksız yere zenginleşmesi, büyük bir servet biriktirmesi, Devletin düşmanlarına destek olması ve merkezin emirlerini "istediği zaman" yerine getirmesi, bunların dışında oğullarının halka yönelik baskı ve zulümleri Ali Paşa'nın Bâbüâli'yle ilişkilerini kopma noktasına getirmişti. İstanbul'un, Ali Paşa'nın sayısız haksızlığına sessiz kalması kısmen savaş ve isyanlarla sıkça uğraşmasına ve bundan dolayı onun gibi güçlü bir kişiyle uğraşmak istemesine bağlıydı. Ancak Ali Paşa'nın İstanbul'a karşı *ikili* tutumu da önemliydi. Diğer bir deyimle Ali Paşa Bâbüâli'yi dinler gözüküyor; ancak kendi is-

²⁸ Cev. Dah. 1060, ?

²⁹ Palmer, a.g.e., s.57.

³⁰ HH 21093, 1225/1810.

³¹ Palmer, a.g.e., s.83.

tediğini yapıyordu. İstanbul'a ise yaptığı şeyleri çok farklı bildiriyordu. Örneğin İbrahim Paşa'yı hapsedtikten sonra onu öldürdüğü şeklinde bir haberin İstanbul'a ulaşması üzerine durumun incelenmesi için hemen bir memur gönderilmiş; Ali Paşa ise konforlu bir odada Paşa ile memuru görüş-türüp hediyeler verdikten ve Sultana bağlılığını açıkça ifade ettikten sonra geri göndermiştir³².

Yaptıklarını farklı gösterme çabalarına rağmen Ali Paşa hakkında Bâbî-âli'ye yoğun şikâyetler gelmeye devam ediyordu. Ayrıca kendisi aleyhine Sultan nezdinde de olumsuz propagandalar yapılıyordu. Ali Paşa'nın eski düşmanlarından dergâh-ı âli kapucubaşısı İsmail Paşo Bey de İstanbul'a gelip Ali Paşa hakkında olumsuz kamuoyu oluşturmaya başlamıştı. İsmail Paşo Bey bir süre sonra Sultan üzerinde önemli bir etkiye sahip Halet Efendi ile yakınlık kurmuş, bu sayede Sultan tarafından kabul edilerek Ali Paşa'nın uygulamaları hakkında bilgi sunmuştu.

Bu olaya seyirci kalamayan Tepedelenli, İsmail Paşo'yu öldürtmek amacıyla eğitimli iki adamını İstanbul'a gönderdi. 1820'lerin başlarında İsmail Bey'e suikast düzenlendi, ancak başarılı olunamadı. Suikastçilerden biri yakalanıp sorguyu çekilince, Ali Paşa tarafından gönderildiklerini itiraf etti. Bu olay bardağı taşıran son damla oldu³³. Böylece kendisini uzun süredir cezalandırmayı tasarlayan Sultan harekete geçti ve ilk etapta Ali Paşa'yı derbentler nazırlığından azlederek bu görevi Tırhala sancağı mutasarrıfı Süleyman Paşa'ya verdi; Ohri ve Elbasan sancaklarını ise İskenderiye mutasarrıfı Mustafa Paşa'ya ve Veli Paşa'nın kontrolünde olan İnebahtı sancağını da Preveze'de ikamet etmekte olan Pehlivan Paşa'ya devretti. Ayrıca bölgedeki ayanlara merkezden "tahrirat" gönderilerek Ali Paşa'nın muhtemel *ifsad* girişimlerine karşı dikkatli olunması ve derbentler nazırlığına atanan Süleyman Paşa'nın, derbent muhafazası için ihtiyaç duyması halinde kendisine asker yardımı yapılması istenmiştir. Bunun dışında Arnavutluk ve Tırhala taraflarına ortamın incelenmesi için casuslar gönderilmiştir³⁴. Bununla birlikte Sultan,

³² İbid, s.130.

³³ O ana kadar "*menâfi-i şer'-i şerif ve mustafâvî ve mugayir-i rızâ-i âli nice nice fazâhati*" yanında "*ifsâd-ı memâlik ve ızrâr-ı ahâlî gûne envâ'-i hıyânet ve sù-i harekete*" girişmiş olmasına rağmen, Ali Paşa'ya vezir olması ve af isteklerine binaen müsamaha gösterilmiş; ancak, "*bu ni'metin kadrini bilmeyup gün-be-gün fesâd ettirmekte olduğundan gayrı*" bu kez "*haremi saltanat makamında olan makarr-i hilâfet-i hazreti zill-ullahide dahi bu vechile fesâda ictisârî fi-mâba'd af ve müsâmaha kabilinden müberrâ olarak müşârün-ileyhin haddi bildirilmek icâb etmiştir*" (HH 21046, 1235/1819-20).

³⁴ HH 21046, 1235/1819-20; 21032.A, 1235/1819-20.

Ali Paşa'nın üzerine hemen asker sevk ettirmeyerek kendisinden oğullarıyla birlikte Tepedelen'e gitmesini ve orada oturmasını istedi. Ali Paşa'ya Yanya sancağının kontrolünün bırakıldığı belirtilerek derbentlerden ve diğer yerlerden adamlarını çekmesi halinde can ve malına dokunulmayacağı bildirildi³⁵.

Bâbîâli, Ali Paşa'nın bu kararlara uymasını pek ummuyordu. Bu yüzden Ali Paşa'ya karşı yapılacak olası bir saldırı için çeşitli hazırlıklar başlatılmıştı. Ali Paşa ise kendisini savunmak için kapsamlı çalışmalar başlatmıştı. Ali Paşa oğullarıyla bir araya gelerek üç gün görüşme yapmış ve neticede Muhtar Paşa'nın çok sayıda askerle Berat'a, Veli'nin 15 bin askerle Preveze'ye gitmesi kararlaştırılmıştı. Ali Paşa ise Yanya varoşu etrafında büyük hendekler açtırmakta ve kale duvarı inşa ettirmekteydi. Ayrıca Merova yaylasında kuleler yaptırmıştı. Ali Paşa'nın Tırhala dağlarında, Ağrefe, İzdin ve Rivadiye taraflarında ve İnebahtı kalesinde çok miktarda askeri vardı³⁶. Tepedelenli bunun dışında yoğun bir dış destek sağlama çabasına da girişmiştir. Ancak Paşa istediği dış desteği sağlayamamıştı. Rusya 1818'de Viyana Kongresi ile belirlenen esasları bozma niyetinde değildi. İngiltere ise Ali Paşa'ya Sultan ile barışmasını önermişti. Bunun üzerine Ali Paşa isyan etmeye hazır olan Rumlarla işbirliğine çalıştı. Yunan devrimci hareketini temsil eden "Filiki Eteryä" örgütü üyeleriyle görüşmeye başladı ve bu örgüte siyasi ve maddi destek sağladı. Yunan ayaklanmasının önde gelen liderleri Ali Paşa'nın komutanlarıydı; Ali'nin adada bulunan filosu da isyana büyük destek sağlamıştı³⁷. Ali Paşa'nın bununla Padişahın dikkatini üzerinden uzaklaştırıp Yunan isyanına yöneltmeyi veya Yunan isyanı başarılı olursa bundan yararlanarak kurtulmayı hedefliyordu. Yunanlılar ise Ali'ye desteğe hazırды. Nitekim 1821 yılına gelinceye kadar 5.000-7.000 Yunan savaşçı Ali Paşa'nın saflarına geçmişti³⁸. Ancak Rumların desteği Ali Paşa'ya olan sevgilerinden değil; hem Paşanın hem de Sultanın güçlerini Arnavutluk'ta hapsederek isyanın başarı şansını artırmak ve böylece Osmanlı hakimiyetinden kurtulma arzusundan kaynaklanıyordu³⁹.

Ali Paşa bir taraftan bu tür hazırlıklar yaparken, diğer taraftan da Bâbîâli'ye yazarak göndererek gerekli emirleri yerine getirdiğini belirtiyor ve affını

³⁵ Sezer, s.109.

³⁶ HH 21034.F, 1235/1819-20.

³⁷ J.Swire; *Albania: A Rise of Kingdom*, London 1929, s.20.

³⁸ James Pettifler, *Albania*, London 1954, s.31.

³⁹ Polo-Putto, a.g.e., s.103; Palmer, a.g.e., s.184.

diliyordu. Bâbiâli'ye takdim olunan bir yazısında Padişahın isteği üzerine Elbasan, Selanik ve Eğriboz sancaklarındaki adamlarını kaldırdığını, Ohri sancağı ile Rumeli valisince idare edilen Paşa sancağında adamının bulunmadığını belirtmiş ve Tırhala sancağındaki adamlarının çoğunu daha önce geri çekmiş olduğunu ancak her sene Preveze kalesinde bulunan askerlerin ihtiyacı için Yenişehir kazasındaki Tırnova ve Büyükköy çiftliklerinde bir miktar adamın bekletildiğini ifade etmişti. Ali Paşa devamla "...öteden berü lâzime-i sadâkat ve istikametüm üzere min-el-kadîm beyn-el-emsâl ferde itâat ve inkıyâd ile müftehir ve mübâhî olan kullarından iken dünya ve ahirette mezmûmiyeti bedihî olan harekât-ı reddiyyeye ne vechile mübâderet ederim Tırhala'dan adamlarımın kaldırılması şöyle dursun hâne-i fakîrânemden dahi olanca adamlarımın kaldırılması emr ü fermân buyrulsa bilâ-te'hîr inkıyâda mübâderet akdem-i efkârımdır ve öteden berü hususen bu ihtiyarlıkta sebeb-i selâmet ve necâtim ancak şevket-meâb efendimizin emr-i hümâyûnlarına imtisâl ile hâsıl olacağı nezd-i âcizânemde bî-iştibâh olduğundan ba'de-leyevm dahi resm-i ubûdiyyete mugayir çâkerlerinden ednâ mertebe hareket vuku'u emre muhâldir hemân etrâf ve eknâfdan istimâ' olunan gûn-a-gûn havâdis ve şâibelerden derc-i vesvese ve hücûm derkâr olmağla Allah aşkına çâkerlerine merhamet buyurup leyl ü nehâr dil-hâh-ı çâkeranem olan emniyyet-i kâmilenin husûlu ile dûcâr olduğum vesvesenin külliyyen de'fi için..." affının kabulünü istiyordu ⁴⁰.

Ali Paşa bu şekilde affını isterken savunma hazırlıklarını da devam ettiriyordu. Belirttiğinin aksine derbentlerden de askerlerini çekmiş değildi. Tüm bunlar açıkça isyan ettiği anlamına geliyordu. Bunun üzerine Sultan, Ali Paşa'nın tüm görevlerini ve ünvanlarını kaldırdı ve kırk gün içerisinde İstanbul'a gelip açıklama yapmasını istedi. Ali Paşa bunu da dinlemedi. Böylece Ali Paşa'nın idamı için fetva çıkarıldı ve "...ber-mûcib-i fetvâ-i şerîf paşayı mûmâ-ileyhin bir saat akdem ne vechile ve tarîk ile olur ise olsun idâm ve izâlesi esbâbını istühsâl ile vakit geçmeksizin bütün âilesinin def'i hususuna ikdâm ve mübâderete emr ü irâde-i şâhânenin husûlü ne makule tedbire mütevakıf ise hemân icrâ'sına..." karar verildi ⁴¹.

⁴⁰ HH 21017, 1235/1819-20. Paşa, aynı tarihlerde kendisine İstanbul'dan yollanan bir tatarla ise merkeze iletmesi için şunları söylemişti: "...sadrâzam efendimizin eteklerini öperim şu sefâletime merhamet etsinler seksen yaşıma geldim sâye-i şâhânde vaktim hep safâ' ile geçti şimdi şu vakitlerde bana kıymasınlar merhamet etsinler..." (HH 21026, 1235/1819-20).

⁴¹ HH 21015, 1235/1819-20.

Ali Paşa'ya Karşı Harekâtın Başlaması ve Paşanın Öldürülmesi

Ali Paşa artık bir “fermanlı” olmuştu. Vücudunun *rû-yi arzdan kaldırılması hususu için* ne gerekiyorsa yapılmalıydı. Sultan bu meselelerin halledilmesi için ilk olarak İsmail Paşa komutasında 20.000 kişilik bir orduyu Yanya'ya gönderme kararı aldı. Ayrıca onları desteklemek için bir filo hazırlandı. İşkodra paşası Mustafa Buşhâti'ye de yine destek vermesi için emir yazıldı. Bâbîâli, ayrıca Ali Paşa'nın çevresindeki insan gücünü zayıflatmak için tedbir alıyordu. Bunların en önemlisi Ali Paşa'nın tarafında olup da Devlet tarafına geçenlere *aman* verilmesi, aksi takdirde tüm mal varlıklarının tahrip edileceği kararıydı. Bu karar, özellikle Toska Arnavutlarını Ali Paşa'nın yanından uzaklaştırmak için alınmıştı. Kararın Toska Arnavutlarının akrabalarının bulunduğu bölgelere de duyurulması istenmişti⁴². Hemen belirtelim ki, “*bu makule hâin-i merkumu terk ile Devlet-i Aliyye'ye ilticâ edenlerin*” sadece mal varlığı garanti edilmiyor; aynı zamanda kendilerine çeşitli rütbelere veriliyor veya daha iyi görevler vadediliyordu. Hatta önemli miktarda para verilmesi de söz konusuydu⁴³. Ali Paşa'nın yanında bulunanların çoğunun kendisini terketmesinde bu (para yardımı/rüşvet) faktörün çok etkili olduğunu düşünmemiz mümkündür.

Ali Paşa'ya karşı gönderilen bu ilk kuvvetler çeşitli başarılar kazandı. Pehlivan Paşa Teselya'yı, İnebahtı'yı ve Foniçe'yi ele geçirdi ve Veli'nin savunmasındaki Preveze'yi kuşattı. Ali'nin yanında yer alan Ömer Viproni Bey askerleriyle birlikte Devletin safına geçti ve kendisine mirimiranlık ünvanı verildi. Bu arada Avlonya ve Parga da teslim alındı. Ali Paşa, kontrolündeki yerlerin ve yanındaki güçlerin süratle elden çıktığını görünce şehrin varoş kısmını yakuttan sonra bol miktarda asker, cephane, erzak ve top ile birlikte Yanya kalesine kapandı ve kendisini savunmaya başladı⁴⁴. Böylece *Yanya maddesinde* uzun sürecek bir kuşatma devresine girilmiş oldu.

İsmail Paşa komutasındaki Yanya ordusu kaleyi kuşatma altına almasına rağmen uzun süre başarılı bir sonuç elde edemedi. Bunun üzerine Preveze'de bulunan Veli Paşa'nın üzerine gidildi. Sultanın, Ali Paşa hakkında verilen fermanın oğullarını kapsamadığını; babalarını desteklemeyi bırakırlarsa affedileceklerini bildirmesi üzerine⁴⁵ Veli ve oğulları Mehmet ve Selim beyler

⁴² HH 21013, 1235/1819-20; 21070, 1236/1820-21.

⁴³ Örnek olarak bkz: Ayniyat Defterleri, s.102, 1237/1821-22.

⁴⁴ Baysun, a.g.m., s.347.

⁴⁵ HH 21009, 1236/1820-21.

teslim oldular. Ardından Muhtar ve Salih paşalar, daha sonra da Muhtar'ın oğlu Mahmut Bey Devlet safına geçtiler. Devlet, Muhtar Paşa ve oğlu Mahmut ile Salih Paşa'nın Ankara'da, Veli Paşa'nın ise Kütahya'da ikamet etmesini kararlaştırdı⁴⁶. Bu kişilerin, yanlarında getirdikleri mal ve eşyaların deftere kaydedilip kendilerine verilmesi ve tutulan defterlerin merkeze iletilmesi istenmiştir⁴⁷.

Devlet, Veli ve Muhtar Paşaların dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı korunmasına özel bir önem veriyordu. Çünkü aynı tarihlerde devlet safına geçmiş olan bazı Ali Paşa taraftarları Yanya ordusundan kaçmışlardı ve aynı şeyin Veli ve Muhtar Paşalar için de yaşanabileceği düşünülüyordu⁴⁸. Bu yüzden merkezden Anadolu valisine ve Ankara mutasarrıfına yazılar gönderilerek "Arnavut tâifesinin ayyâr ve mekkâr bir kavim olduğu"; dolayısıyla paşaların "yâr ve ayar olunmayacak ve hiç kimesne ser-rişte olup sezmeyecek usûl-u hasene" ile muhafazaları gerektiği belirtilmiştir⁴⁹. Bu tedbirlere rağmen Devlet bir müddet sonra Ali'nin oğullarının idamına karar vermiştir. İdamın gerekçesi ise onların, babalarının kurtulması için Arnavutlara gizli yazılar göndererek isyan etmelerine çalışmalarıydı⁵⁰. Böylece Veli Paşa ve oğlu Mahmut Paşa Kütahya'da; Muhtar Paşa ve Salih Paşa da Ankara'da idam edilmiş ve kesik başları İstanbul'a gönderilmiştir. Ardından bu idamların, gerekçesiyle birlikte Yanya ve çevresinde duyurulması istenmiştir. İdamın ardından paşaların yanlarında bulunan şahısların aynı yerde kalmaları, mal ve eşyalarının ise deftere geçirilmesi kararlaştırılmıştı⁵¹.

⁴⁶ HH 21011, 1236/1820-21; Ayniyat Defterleri 610, s.14. 1236/1820-21.

⁴⁷ Ayniyat Defterleri 610, s.6, 1236/1820-21; HH 35901, 1236/1820-21.

⁴⁸ "...merkumun (Ali Paşa'nın) işi gücü hîle ve hud'adan ibaret olmağla şimdi başı sıkıldığından bundan akdem kendinden ayrılıp Yanya me'mûrları tarafına dahil düşenlerden bazılarına dil sokup tahrik ve ifsâd etmiş ve o makule boynuzu kurtlu olanlar dahi asıllarına çekup Yanya ordusundan firâr etmişler ve bu sûrete bakılınca sâir o misillüler dahi böyle bir uygunsuz hareket etmeleri haura gelmez şeylerden değıldir..." (Ayniyat Defterleri 610, s.1236/1820-21).

⁴⁹ Ayniyat Defterleri 610, 31-32, 1236/1820-21.

⁵⁰ "...bunlar mevrûs-ı peder olan cibilliyetleri iktizâ'sınca hâin-i nân u ni'met ve mecbûl-ı fesâd ü hiyânet olduklarından... babalarının tahlisi için zir ü perde-i hafâ'dan i'mâl-i sanâi' ve hîle ile gizli kâğıtlar neşrederek Arnavud asâkirini ihâfe etrâfta olan reâyâyı dahi vaîd ile ayaklandırmak misillü fazâhata cesâret etmiş oldukları bu def'a tutulan kâğıtlardan ve sûret-i hâlden gereği gibi tahlî'gerde olmak mülâbesesiyle... idâm ve izâleleri husûsuna..." (Ayniyat Defterleri 610, s.73, 1236/1820-21).

⁵¹ Ayniyat Defterleri 610, s.74-5, 1236/1820-21.

Bu arada Yanya meselesinde hâlâ bir ilerleme sağlanamamıştı. Üstelik Ali Paşa zaman zaman başarılı çıkışlar yapıyor ve özel adamlar görevlendirerek çevredeki halkın isyan etmesini temine çalışıyordu. Ali'nin safında iken Devlet safına geçen bazı kişiler de firar ederek aynı amaçla çalışıyorlardı. "Kakosil" reayası ise isyan halindeydi. Yanya'da görevli memurlar bu durumu Bâbîâlî'ye bildirerek, Yanya ordusuna serasker olarak atanan Hurşit Paşa'nın bir an önce büyük miktarda askerle gelmesini istemiştir. Bâbîâlî ise bir taraftan Yanya, Delvine, Avlonya, Ohri ve Elbasan sancaklarındaki görevlilere yazılar göndererek isyan teşebbüslerine karşı mücadele edilmesini ve "*magzubu merkuma uyanların pişman olacaklarının*" bildirilmesini isterken; diğer taraftan da görevlerindeki başarısızlıklarından dolayı Yanya memurlarına sert uyarılar gönderiyor ve daha gayretli olmalarını istiyordu⁵². Gerçekten de Bâbîâlî bu mesele için hiçbir masraftan kaçmıyor, Yanya ordusunun zahire ve mühimmat ihtiyacı için tüm tedbirleri alıyordu⁵³. Ayrıca ihtiyaç duyuldukça değişik bölgelerden asker tertip ediliyordu. Örneğin Yanya ordusuna serasker olarak tayin edilen Hurşit Paşa'nın Yanya'ya varmak üzere olduğu sıralarda, Dukakin mutasarrıfı 1000, Üsküp sancağı mutasarrıfı 1000, İvranyalı Hüseyin Paşa 1000, Alacahisar mutasarrıfı 1000 piyade askerle bu iş için görevlendirilmişlerdi. Yakove kazasından ise 500 asker gönderilecekti. Bahsedilen kişilerden Pirizren mutasarrıfına (görevleri karşılığı) 30 bin, diğer memurlara ise 25'er bin guruş para verilecekti. Ayrıca Filibe köylerinden 2000, Pazarcık ve Eskizağa taraflarından 500'er piyade asker tertip edilmişti⁵⁴.

⁵² "...bu Yanya maddesinde bu ana kadar her ne yazılmış ise...cümlesi tamamıyla icrâ olunmuşken... hâlâ şu tertüb eylediğiniz yirmi bin meştâ askerinin üç aylık ulûfesi... ihsân buyrulmuşken hâlâ şu tertüb eylediğiniz asker nerededir ki iki takım hazele yolları kapatur deyu korkuyorsunuz bu keyfiyeti hicâb etmeden nasıl yazıyorsunuz....bu vechile betâet ve rehâvet edenlere dahi ne yüzden muâmele olunacağı dahi ma'lûmunuz değil midir....adem-i takayyüd ve ihtimâm ve kusur himmetinizden nâşi olan bir iş görüp vâki' olan... rehâvetinizi setre çalışmayarak... korkaklık ile dakika be-dakika işi fenâlandıрмаğa sebep olmanız çok şeydir bunun nihayetini güzelce mülâhaza edip ve gözünüzü açıp bir iş görmeye ve betâet-i sâbikanızı bastırmağa müsâraat etmeniz artık sizlere...izhâra bizi icbâr etmekte ..." (Ayniyyat Defterleri 610, s.15, 1236/1820-21).

⁵³ Padişah "bu makule umûra rehavet göstermenin ve masraftan kaçınmanın" mümkün olamayacağını belirterek (HH 21007, 1235/1819-20) bu mesele için talep edildikçe para gönderiyordu. Zahire ise Ali Paşa'nın zaptedilen çiftliklerinin mahsulünden karşılanıyor; nakliyesi için ayrıca para gönderiliyordu. Zahrenin nakli 40-50 saatlik bir zaman alabiliyordu. Zahire ve cephane taşınması için gerekirse hayvan satın alınmaktaydı (Ayniyyat Defterleri 610, s.21,77, 1236/1820-21). Ancak zahire ve cephane nakil işleminde sık sık aksamalar olunca, bu kez bu işe nezaret etmek üzere Yenişehir'de Tırhala mutasarrıfı maiyetinde Atuf Efendi görevlendirilmiştir (Ayniyyat Defterleri 610, s.78, 1236/1820-21).

⁵⁴ Ayniyyat Defterleri 610, s.29, 1236/1820-21.

Hurşit Paşa bir süre sonra (1821 yılının Mart ayı sonlarında) Yanya'ya ulaşmıştı. Paşa orduyu teftiş edip eksiklerin tamamlanmasına çalıştı. Bu arada Ali Paşa çevre bölgelerin reayalarını isyana teşvik ediyordu. Nitekim Tepedelen kalesini zapteden Toska Arnavutları Yanya'ya saldırıp Ali Paşa'yı kurtarmayı planlıyorlardı. Bunun üzerine Bâbiâli takviye kuvvetler gönderme kararı aldı. Mora tarafına görevlendirilmiş olan Eğriboz muhafızı Yanya'ya gönderilerek yol boyunca 'aylıklı asker' toplaması istendi ve 2000 gurus kaynak gönderildi⁵⁵. Hurşit Paşa değişik halklardan oluşan Yanya ordusundan Rum ve Arnavutların firar etmekte olduklarını Bâbiâli'ye yazarak, Türklerden kurulu 8-10 bin kişilik bir ordunun hazırlanıp gönderilmesini istemişti⁵⁶. Bâbiâli bu isteği yerine getirmeye çalışıyordu. Devlet, Karaman valisi Reşit Paşa'yı Eğriboz muhafızıyla birlikte Yanya meselesi için görevlendirmişti⁵⁷. Bu arada Hurşit Paşa'ya düzenli olarak para gönderiliyordu. Diğer görevli memurlara da teşvik amacıyla "şu vakitler iş görüp nam ve şan olacak zaman" olduğu hatırlatılıyordu⁵⁸.

Tüm bu çabalara rağmen Yanya meselesi uzadıkça uzuyordu. Ancak Hurşit Paşa, Ali'nin de kullandığı bir yolu yoğun bir şekilde uygulamaya koyunca sonuca giden adımlar atılmaya başlandı: Hurşit, Ali'nin yandaşlarına büyük paralar vererek kendi safına çekmişti. Nitekim Letriç kalesi muhtemelen bu yolla teslim alınmıştı. Ali Paşa'nın gücü yanındakilerin kendisini terketmesinden sonra iyice zayıflamış, elinde sadece göl kenarındaki kale kalmıştı. Bunun üzerine Hurşit Paşa Ali'ye teslim olmasını önerdi. Ali Paşa ise (sultan tarafından onaylanmış halde) bağışlandığını gösteren bir ferman getirilirse teslim olacağını bildirdi. Hurşit Paşa kendisine güvence verdi ve fermanın hazırlanmakta olduğunu söyledi. Ali Paşa daha sonra yanında bulunan birkaç adamı ile göl üzerinde bulunan bir adadaki manastıra çekildi. Ancak Hurşit Paşa Ali'yi öldürmekte kararlıydı. Kendisi Ali'nin katline dair sahte bir ferman düzenledi ve kale hile ile teslim alındı⁵⁹. Bir süre sonra ferman Mehmet Paşa ve yanındaki otuza yakın askerle birlikte adada kendisine ulaştırıldı. Tepedelenli affedilmediğini öğrenince yanındakilerle birlikte kendini savunmaya kalktı. Bu esnada çıkan çatışmada öldürüldü. Kesik başı

⁵⁵ Ayniyat Defterleri 610, s.76, 1236/1820-21.

⁵⁶ Hurşit Paşa Babıali'ye "Arnavud kabilesine iş gördürmek ihtimâli şöyle dursun kendilerinden bir vechile emniyyet ve i'timâd câiz olmadığından Türk uşağına eşedd-i ihtiyâc ile muhtaç idüğümüz" açıklar diye yazmıştı (HH 21044, 1236/1820-21).

⁵⁷ Ayniyat Defterleri 610, s.78, 1236/1820-21.

⁵⁸ Ayniyat Defterleri 610, s.76, 1236/1820-21, 85, 1237/1821-22.

⁵⁹ Baysun, a.g.m., s.347.

ise İstanbul'a gönderildi ve teşhir edildi. Daha sonra çocukluk arkadaşı Der-
viş Süleyman tarafından satın alınarak Silivrikapı'ya yakın bir mezarlıkta
oğullarının başlarının yanına gömüldü⁶⁰.

Tepedelenli Ali Paşa'nın ölümü İstanbul'da büyük sevinç yarattı. Hatta
onun idam haberini getiren Hurşit Paşa'nın kapu kethüdasına ve yanındaki
tatarlara (toplam sekiz kişi) 20 guruş faizli, 9 yıl vadeli ve 1000 guruş değe-
rinde olan eshamlar verilmişti⁶¹. Bunun dışında bu meselede devlet safına
geçenlerin güvenlikleri sağlanmış; görev yapmış ayanlara ve diğer kişilere ise
çeşitli ünvanlar verilmiş veya maddi kaynak sağlanmıştı. Örneğin bir paşaya
mirimiranlık rütbesi, bir başkasına 10-15 bin guruş getirisi olan bir mukataa
verilmesi kararlaştırılmışken; Mahmut Paşa'ya Elbasan sancağı, Abbas Beye
Ohri sancağı ve yine bir başka paşaya 15 bin guruşluk "atiye" verilmiştir⁶². Ay-
rıca Yanya meselesinde görev yapmış askerlerin ulufeleri için Tepedenli'nin
mal varlığından 500'er kese ve İnebahtı kalesindeki askerlerin ulufeleri için
de 650 kese para gönderilmesi kararlaştırılmıştı⁶³.

Harekât Esnasında Yapılan Masraflar

Tepedelenli Ali Paşa'nın üzerine idama mahkum edilmesinden hemen
sonra kalabalık bir ordu gönderilmiş ve destek amacıyla Rumeli'deki ayanla-
rın kontrolünde bölgeye asker sevk edilmişti. Meydana gelen bazı çatışmalar-
dan sonra Ali Paşa Yanya'da kuşatılmıştı. Kuşatma uzun sürdü. Çünkü Dev-
lete bağlı kuvvetler yeterince hazır ve güçlü değildi. Ordudaki askerler deği-
şik kökenlerden insanların yer aldığı bir *kalabalık* niteliğindedeydi ve bunlar
arasında sık sık firar ve isyanlar oluyordu. Dahası askerlere kumanda eden
kişiler yeterince liyakatli değillerdi. Ayrıca Devlet, Rumeli'de bu tarihlerde
başta 1821 Nisanında patlak veren Mora isyanı olmak üzere başka problemlerle
de uğraşmak zorunda kalmıştı. Yerel nitelikteki isyanlar Devlet güçleri-
nin dağılmasına yol açmaktaydı⁶⁴. Ayrıca Ali Paşa'nın kendisini savunmak
için yaptığı hazırlık da oldukça kapsamlıydı ve uzun vadeli savunmaya uygun
şekilde yapılmıştı. Tüm bunlar kuşatmanın bir buçuk yıl gibi bir süre devam
etmesine yol açmıştı.

⁶⁰ Palmer, *a.g.e.*, 205.

⁶¹ Cev. Dah. 6235, 1237/1821-22.

⁶² Ayniyat Defterleri 610, s.102, 1237/1821-22.

⁶³ Ayniyat Defterleri 610, s.107-8, 1237/1821-22.

⁶⁴ Sezer, s.109.

Kuşatmanın uzun sürmesi harekâtın maliyetini artıran en temel sebebi. Çünkü tertip edilen askerlerin ulufelerinden, iaşe ve mühimmat gereksinimlerinin karşılanmasına kadar oldukça geniş bir masraf dizisi vardı ve bunların tutarı gün geçtikçe kabarıyordu. Devlet ise Ali Paşa'nın ele geçirilecek hazinelerini düşünerek hiçbir masraftan kaçınmıyor ve merkeze iletilen talepler büyük ölçüde yerine getiriliyordu.

Harekâtın en önemli gider kalemleri arasında askerlerin ulufelerini, iaşe ve mühimmat alım ve nakil harcamalarını, çeşitli paşalara verilen maddi yardımları, haber işlerinde kullanılan tatarlara verilen paraları, Serasker Paşa'nın şahsi harcamalarını, aşçılara, hekimlere ve tercümanlara verilen maaşları ve Ali Paşa'nın etrafındaki adamları devlet safına çekmek için yapılan ödemeleri sayabiliriz. Hemen belirtelim ki, bunların dışında da bir çok önemli sayılabilecek harcama kalemi vardı⁶⁵. Harcamaların önemli bir kısmının Serasker Paşa'nın kontrolünde yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre, iki yıla yakın süren harekâtın ilk yılında (1236/1820-21) 5.724.751 guruş, ikinci yılında ise (1237/1821-22) 23.673.738 guruş olmak üzere toplam 29.398.489 guruş harcama yapılmıştı. Harcamaların düzeyi harekâtın seyrine bağlı olarak aydan aya önemli farklılıklar göstermişti. En fazla harcama 1237/1821-22 yılının Cemaziyelvel (1822 Ocak ayı) ayı içerisinde yapılmış olup 9.110.704 guruşa tekabül etmişti⁶⁶.

Ali Paşa'nın Öldürülmesinden Sonra Arnavutluk'taki Gelişmeler

Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması Rum isyanının başarısını engellemediği gibi Arnavutluk sorununun da bitmesi anlamına gelmiyordu. Bu tecrübeden sonra Sultan, hâlâ fiilen varlığını devam ettiren İşkodra paşasının gücünün artmasına razı olamazdı. Nitekim 1829 yılında Türk-Rus savaşı sona erince Sultan, sürekli merkeze karşı itaatsizlik içerisinde olan ve yarı bağımsız niteliklere sahip Arnavut beylerinin yok edilmesini kararlaştırdı. Bu arada Arnavut beyleri bir araya gelerek güçlerini birleştirme kararı almışlardı. Devlet ise 1830 yılı Ağustos ayında tüm Güney Arnavutluk'taki beyleri Manastır'a yakın bir kasabaya çağırılmış ve Padişaha bağlılıklarını bildirmeleri halinde ödüllendirileceklerini bildirmişti. Bununla birlikte beklenen olmamış ve gelen misafirler bandoyla karşılandıktan sonra kurşuna dizilmiştir. Rumeli kuv-

⁶⁵ MAD 18671, s.2-144, 1236-7/1820-22. Masraf kalemleri hakkında genel bir fikir verebilmek için 1236 yılı Cemaziyelâhir (Mart 1821) ayı içerisinde yapılan harcamaların özet bir dökümü çıkarılmış ve Ek 1'de gösterilmiştir (MAD 18671, s.25-28, 1236/1820-21).

⁶⁶ MAD 18671, 1236-7/1820-22.

vetlerinin komutanı M.Reşit Paşa kontrolünde gerçekleştirilen bu olay esnasında 500 Arnavut beyinin öldürüldüğü belirtilmektedir⁶⁷. Ardından Reşit Paşa 1831 yılında kuzeye yönelerek İşkodralı Mustafa Buşhati'nin üzerine gitmiş ve onu ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu olaydan sonra Buşhati teslim olup Sultanın hakimiyetini tanımış, böylece İşkodra Paşalığı da fiilen sona ermiştir.

Paşalıkların yok edilmesinden sonra Sultan, merkezileşme çabalarına hız vermiş ve Arnavutluk'ta kontrolü sağlamak için bir dizi siyasi, idari ve askeri tedbir almıştır. Ülke (Arnavutluk) önce üç, sonra dört vilayete (İşkodra, Manastır, Yanya ve Kosova), vilayetler de sancak ve kazalara ayrılmıştır. Bu yapılanmayla Arnavut bölgelerinin idari açıdan birbirinden kopması sağlanmıştı. Sultan ayrıca, feodal sistemi yeniden kurma yerine zaptedilen çiftliklerin reorganize edilmesine çalıştı. Vergi sisteminde de değişiklik yapılarak, vergilerin Arnavut beyler yerine devlet memurları vasıtasıyla toplanmasına başlandı. Askerlik hizmetleri ise 7-10 yıl arasında belirlendi⁶⁸.

Bu tedbirler, Arnavut halk kitlelerinin muhalefetini daha da artırmış; vergi yükü ağırlaşırken, devlet memurlarının vergi toplamadaki rüşvet ve sui-istimalleri yaygınlaşmıştı. Neticede kuzeyden güneye kadar tüm Arnavutluk'ta reformlara karşı eş zamanlı isyanlar ortaya çıktı⁶⁹. İsyanların hepsi bastırılmıştı, ancak bu, padişahın kırsal bölgelerdeki otoritesinden fiilen vazgeçmesi pahasına başarılmıştı. Bu da, isyanların daha az sık hale gelmesini sağlamıştı⁷⁰.

Tanzimattan sonra da Arnavutluk sorunu tüm ağırlığıyla devam etmişti. Padişah, genel bir isyanı engellemek amacıyla Tanzimat reformlarını aşamalı olarak uygulamıştı. Reformlar, 1843'te Kosova'da, 1844'te İşkodra'da, 1845'te ise Yanya'da uygulamaya konuldu. Fakat, ülkenin her yerinde toplum kesimlerinden büyük direniş ve isyanla karşılaşıldı. 1840-70 yılları arasında devam eden bu isyanların baş aktörü çoğu Müslüman olan dağlık bölgelerin çiftçileriydi. Ramadan Marmullaku isyanlarla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "*İsyanlar daha çok eski rejim altında çiftçi ve feodal lordların elde ettiği lokal otonomiye korumayı hedeflemiş olmasına rağmen on-*

⁶⁷ E.Jacgues, *a.g.e.* s.251; J.Pettifer, *a.g.e.*, s.31; Polo-Putto, *a.g.e.*, s.104; Odysseus, s.407; A. Lagoechi, *a.g.e.*, s.35; Tom Winniffrith, *Perspectives on Albania*, London 1992, s.80.

⁶⁸ Polo-Putto, *a.g.e.*, s.105.

⁶⁹ *Albania: General Information*, Tiran 1984, s.28.

⁷⁰ Polo-Putto, *a.g.e.*, s.105.

ların aynı zamanda daha geniş bir ulusal ve Balkan ölçeğinde hedefi vardı. Çünkü onlar İmparatorluğun tüm idari sistemine karşıydı. Vergiler ve diğer yükler, 7-12 yıl arasında süren askerlik hizmetleri ve benzeri uygulamalar Arnavutluk'ta ve İmparatorluğun idaresi altındaki diğer bölgelerde tahrip edici ekonomik etkiler yapmıştı. Sistemin yarattığı ekonomik eşitsizlikler sosyal düşmanlıklara yol açmış ve Osmanlı yöneticilerine karşı ulusal bir hassasiyeti kuvvetlendirmiştir. Dolayısıyla Arnavut çiftçilerin isyanı, Türklerin yönettikleri toprakları birleştirmesine dayanan yeni merkezi sisteme ağır bir tepkiydi"⁷¹. Kısaca Ali Paşa'nın öldürülmesi Arnavutluk sorununun çözümü için ciddi bir fayda sağlamamış, Devlet tüm 19. yüzyıl boyunca bu meseleyle uğraşmak zorunda kalmıştır.

TEPEDELENLİ ALİ PAŞA'NIN MAL VARLIĞI

Acımasızlığı, kurnazlığı ve diplomatik bilgisiyle *Yanya Aslanı* olarak anılan Ali Paşa, servet edinme hususunda da benzer bir unvan alabilecek kabiliyeteydi. Babasından sadece iki çiftlik miras alan Paşa, zamanla yüzlerce çiftliğin ve binlerce gelir getiren gayrimenkulun sahibi olmuştu. Osmanlı Devleti gibi feodalleşme eğilimleriyle sürekli mücadele edilen, aşırı zenginleşmeler için müsadere uygulamasının gelenekselleştirildiği bir ülkede, bir ayanın bu derece serveti biriktirmesi ve idamına kadar koruması ilgi çekici bir husustur. Üstelik Ali Paşa servetinin neredeyse tamamını meşru olmayan yollarla elde etmişti. Bâbîâli onun devlet adına yaptığı bazı hizmetleri ve İstanbul'a gönderdiği paraları dikkate alarak, birçok gayri meşru faaliyetine göz yummuş veya yummak zorunda kalmıştı. Aslında, Ali Paşa da Devletin bölgedeki istikrar açısından kendisine ve kendisi gibilere muhtaç olduğunu biliyordu ve bu durumu amaçlarına ulaşmak için her zaman Bâbîâli'ye karşı bir koz olarak kullanmıştı. Devlet baskısı dışında Ali Paşa için büyük bir servet biriktirmenin önünde engel olabilecek ikinci bir unsur "halkın muhalefeti" idi. Ancak, Ali Paşa bunu, emrindeki çok sayıda askerle izole edebiliyordu. İşte Tepedelenli'nin mal varlığını incelerken, onun Devletle ve halkıyla olan kendine has ilişkilerini daima göz önünde bulundurmak gerekir.

Ali Paşa'nın Zenginliğinin Kaynakları

Ali Paşa'nın mal varlığı esas olarak devlet adına görevler üstlenmesinin ardından büyümeye başlamıştır. Ali Paşa devletin kendisine verdiği görevleri suiistimal ederek, daha çok iktidar ve servet biriktirmenin bir aracı olarak

⁷¹ Marmullaku, a.g.e, s.21.

kullanmıştır. Örneğin Rumeli derbentler nazırlığı yardımcılığına atandığında, görevi eşkıyalığı önleme olmasına rağmen Ali Paşa bizzat eşkıyaların faaliyetlerini kolaylaştırmış ve karşılığında önemli meblağlar edinmiştir⁷². O, servet edinmek için meşru veya gayri meşru olduğuna bakmaksızın her yöntemden yararlanma yoluna gidiyordu. Servet edinmek için yapamayacağı bir iş, denemeyeceği bir yol olamazdı. Bu amaçla en sık kullandığı yöntemler ise şöyleydi⁷³:

-Devlet adına 1/10 nisbetiyle alınması gereken vergiyi 1/5 ile toplayarak aradaki farkı ele geçiriyordu.

-Köy ve kasabalara kanunsuz veya keyfi vergi yüklüyordu.

-Erkek çocuğu olmayanların mirasına el koyuyor veya zenginlerin terekelerine sahip çıkıyor, mallarını haksız olarak gasbediyordu.

-Mahkemede görülen davalardan vergi alıyor ve ayrıca mülkiyeti dava konusu olan her malın değerinden %10 vergi topluyordu.

-İhracat ve ithalattan (keyfi) gümrük vergisi alıyordu.

-Ucuza aldığı malları zorla pahalıya satıyordu.

-Belirli amaçlar için yanına gelenlerden rüşvet ve hediye alıyordu.

-Devlet adına harekâta gidildiğinde, yol boyunca halktan ve yakalanan eşkıyalardan büyük miktarlarda haraç topluyordu.

-Özellikle mücadele halinde olduğu çevre bölgeleri yağmalyordu.

Tepedelenli'nin zenginliğinin en önemli kaynağını çiftlikleri oluşturmaktaydı. Kendisi, oğullarıyla birlikte yüzlerce çiftliğin sahibi olmuştu. Ancak bu çiftliklerin tamamına yakını haksız yöntemlerle, bazen korkutma ve gasp ile ele geçirilmişti. Bizzat Ali Paşa'yla da görüşmüş olan İngiliz William Leake, toprakların köylülerden Paşanın eline nasıl geçtiğiyle ilgili şu örneği vermektedir: "*Matzuki, buraları son ziyaretimden sonra Vezir Ali'nin çiftliği haline geldi. Mali yükümlülüklerini ödeyemeyen fakir köylüler Yanya'da ve diğer yerlerde %20 faizle borçlanmak zorunda kalıyorlardı. Bu zorunluluk zamanla artmış, dolayısıyla halkın bir kısmı Ağrefe'ye kaçmış geri kalanı da tüm kasaba ve topraklarını satma teklifiyle Vezire (Ali'ye) çıkmışlardı. Ali'*

⁷² Palmer, a.g.e, s.26.

⁷³ Palmer, a.g.e, s.29-181.

den 12 kese para talep etmişlerdir, ancak kendilerine sadece 2 kese para verilmişti”⁷⁴.

Ali Paşa, toprakların kendi kontrolünde çiftlikleşmesini sağlayarak önemli bir gelir kaynağı yaratmıştı. Ayrıca birçok köyü çiftliğe dönüştürerek, buralardan düzenli gelir elde ediyordu. Mesela Alasonya’da 300 haneli bir köyü çiftliğe dönüştüren Ali Paşa buradan her yıl 21.500 guruş meblağ tahsil etmeye ve köylünün tarımsal üretiminin üçte birini kendine almaya başlamıştı. Aynı kazada bir başka köyü, reayasının 35.000 gurusluk borcunu ödemeyi üstlenmek suretiyle çiftliğe dönüştürmüş, üstlendiği borcu ise ödemişti. Ali Paşa Tırhala Sancağında ise 15 köyü çiftliğe çevirmiştir. Bu köylerdeki araziler reayanın elinde bulunurken, Ali Paşa tarafından *korkutma* ve *baskı* yöntemleriyle ele geçirilmiştir. Bu çiftliklerde üretilen ürünlerden de üçte bir hissesi Ali Paşa tarafına veriliyordu⁷⁵.

Tepedelenli’nin “çiftlikleştirme” için kullandığı benzer bir yöntem, değişik insanların mülkünde olan topraklara, ekilen toprak miktarına göre sahiplerine maktu bir ücret vermek suretiyle (mesela, dönüm başına 2 guruş) zaptetmektir. Bu yöntemle Alasonya’da dört çiftliği ele geçiren Ali Paşa, çoğu zaman ise herhangi bir bedel ödemedi köylülerin elindeki toprakları zapt ediyor ve ardından çiftliğe dönüştürüyordu. Paşa, Dominik kazasında 5 çift arazisi olan bir çiftliği, Alasonya’da 3 çift arazisi olan bir çiftliği, Tırhala’da ise 5 çiftliği ve Çatalca’da 240 dönüm arazisi olan bir çiftliği bu şekilde ele geçirmişti. Çiftlikleri gerçek değerinin çok altında bir bedelle köylülerden satın almak, Paşanın başvurduğu bir başka yöntemdi. Tırhala’da Fatma Hatun isimli bir kadının değişik çiftliklerde bulunan 22 çift arazisini ve belirli sayıda dükkan, konak gibi emlakını Paşanın 20 bin guruş bedelle zorla satın aldığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Ali Paşa, Tırhala’da üç çiftlikte değişik kişilerin mülkünde olan 23,5 çift araziye 14.750 guruş bedelle; Lütfullah Ağa isimli bir şahsın değişik çiftliklerdeki 27 çift arazisini 22.000 guruş bedelle; dört çift arazisi olan bir çiftliği ise 1000 guruş bedelle tasarrufuna geçirmiştir. Ayrıca bir kısım toprağı Tepedelenli tarafından satın alınan bazı çiftliklerin kalan arazilerinin de zaman içerisinde Paşa tarafından haksız yöntemlerle ele geçirildiği görülmektedir. Son olarak Paşanın toprağı ve bir kısım geliri

⁷⁴ Aktaran H.İnalçık, D.Quataert; *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1914*, Cambridge 1994, s.688.

⁷⁵ D.BŞM.MHF 13315, s.3-5, 1235/1819-20.

dini kurumlara veya vakıflara tahsis edilmiş bazı çiftlikleri de zaptettiği anlaşılmaktadır⁷⁶.

Tüm bu anlatılanların ışığı altında Ali Paşa'nın büyük servetinin, *baskı* ve *zulümle* halktan topladığı aidalara ve zorla veya düşük bedelle ya da benzer yöntemlerle köylülerin ellerindeki toprakları alarak gelir getiren çiftliklere dönüştürmesine dayandığı ortaya çıkmaktadır. Onun gücü oğullarının çeşitli devlet görevleri üstlenmesiyle daha da büyümüşü. Baskı ve zulüm hususunda baba ile oğullar arasında herhangi bir fark bulunmuyordu. Ali'nin oğullarından Veli Paşa'nın Mora'da görev yaptığı sıralarda halktan *canavarca para sızdırdığı* belirtilmekteydi⁷⁷. Veli Paşa'nın Yenişehir ve Tırhala'da yaptığı baskı ve topladığı haksız aidatlar hakkında bölgedeki bir devlet görevlisinin yazdığı şikâyetinde yer alan şu ifadeler bu yargıyı doğrular niteliktedir: "*Veli Paşa Yenişehir-i Fenar ve civârında onun bunun çiftlikâtını ve kuralarını zabtederek sekizbin kîse irâd tedârük edüp zir-i destinde ve zir-i destinde olan çiftlikâtın üzerlerine edâsı lâzımgelen tekâlifât-ı pâdişâhîden bir tekâlifi verdimyüp bi-z-zarûre âherlerine tahmîl ve Yenişehir-i Fenar kazası ve ol-havâli kazaları bu esbâb ile harâba yüz tutmuştur...*". Aynı görevli devamlı "*derbentlerin muhafazalarına me'mûr olan bölükbaşılarınız hilâf-ı emr ü rızâ' mürûr ü ubûr eden ebnâ-yi sebîlin ve hademin devletin her yerinden ne aldıklarından habersiz sâir eyledikleri mezâlim ve teâddiyât şöyle dursun bu kadar oğullarınızda ve etrâfınızda ferec vermeye Allah ve Padişah razı olur mu? Cenâb-ı devletleri oğullarınızı kendiniz gibi vezir ettiniz ve bölükbaşılarınızı dahi mîrimîrândan ziyâde ettiğiniz ve herbiri kendi başına hükûm-i hükûmet eder zir-i destinizde olan memâlik-i pâdişâhi ve fukarâ-ı riyyet üç vezire ve yirmi mîrimîrâna tahmîl ve tâkat getürebilir mi?*"⁷⁸ diyerek zulmün boyutlarının ne derece ilerlediğini anlatmaktadır.

Ali Paşa'nın Mal Varlığının Tesbiti ve Zaptedilmesi

Tepedelenli'nin fermanlı ilan edilmesinden sonra kendisinin ve oğullarının tüm servetlerinin devletçe zaptedilmesine karar verilmişti. Buna göre

⁷⁶ D.BŞM.MHF 13315, s.3-5, 1235/1819-20. Ali Paşa, Alasonya'da 80 haneli olup sakinlerinin, İstanbul'daki bir vakfa 1000 guruş ve ayrıca yıllık vergi vererek üretim yaptığı bir köyü, vakfa verilen 1000 guruşluk meblağla birlikte vergi olarak (senelik) maktu 2500 guruş ödemek koşuluyla çiftliğe dönüştürmüştü. Ardından buradaki hane sakinlerinin ellisini Yenişehir-i Fenar kazasındaki bir başka köye göndermiş ve ayrıca senelik ödenen vakıf aidatıyla vergi bedelini tekrar reayaya yüklemişti (Aynı defter, s.3, 1235/1819-20).

⁷⁷ Palmer, a.g.c., s.119.

⁷⁸ Cev. Dah. 2054, 1218/1803-04.

Ali Paşa ve aile bireyleriyle taraftarlığında ısrar edenlerin tüm menkul ve gayrimenkul varlıkları Darphane-i Âmire tarafından zaptedilecek ve yönetilecekti. Her sancakta tespit edilecek kaynakların (çiftliklerin) hem yeniden imarı ve yapılandırılması hem de *lâyıkıyla* yönetilmesi için “çiftlik-i hümayûn nazırı” ismiyle birer memurun gönderilmesi, her memura kanuna göre Darphane-i Âmire’den uygun miktarda maaş bağlanması; maktu yöntemin cari olduğu kaynakların ise “emaneten” idaresi veya bu mümkün olmazsa iltizama verilmesi kararlaştırılmıştı. Böylece bir yılın sonunda tüm bu çiftlik ve diğer kaynakların yıllık hasılatları tespit edilecek ve ona göre yeni uygulamalara gidilecekti. Tepedelenli’nin zaptedilecek han, dükkan, menzil ve benzeri gayri menkullerinin ise tayin olunacak çiftlik nazırları vasıtasıyla ve açık artırma yöntemiyle satılması, elde edilen gelirlerin Darphane-i Âmire’ye gönderilmesi benimsenmişti⁷⁹.

Kıymetli Maden/Eşya ve Alacak Şeklindeki Mal Varlığı

Ali Paşa ve oğullarının mal varlığı üç ana kalemden oluşuyordu. Bunlardan ilki yukarıda belirtildiği üzere kendisi hayattayken zaptedilmeye başlayan çok sayıdaki çiftlik ve çiftliklerin içinde veya başka bölgelerde bulunan çeşitli iltizam gelirleriydi. Diğer önemli bir kalem, ölümünden sonra Yanya kalesinde ele geçirilen hazineleriydi. Son olarak ise paşalığının sınırları içerisinde bulunan çeşitli kişilerden olan alacaklarıydı. Bu son iki kalemden yer alan alacaklar Paşanın ölümünden sonra ele geçirilen defterlerin tercümelelerinden ve paşa ve oğullarının yakınları ile yazıcılığını yapan kişilerin ifadelelerinden hareketle tespit edilmişti. Bu amaçla Paşanın ölümüyle birlikte söz konusu defterler ele geçirilmiş, ilgili kişiler de tek tek dinlenmişti⁸⁰.

Ali Paşa’nın Yanya’da ele geçirilen muhallefatının büyük olması beklendiğinden, bunun yazılması için Sofya nazırı Hasan Tahsin özel olarak görevlendirilmişti⁸¹. Ancak Paşanın ele geçen hazinesi beklenenden bir hayli düşük çıkmıştı. Bunun en önemli sebebi Ali’nin Mora isyanına yardım için Rumlara büyük meblağlar vermesiydi. W.Palmer’a göre hazinelerin değeri 40 milyon guruşu buluyordu⁸². Ancak Paşanın hazinesinin gerçek değerinin

⁷⁹ Ayniyat Defterleri 610, s.63, 1236/1820-21.

⁸⁰ Ali Paşa’nın nakit mal varlığı yazıcısı Manto, yakın dostu Tanaş Vaye, karısı ve Simyo isimli şahıslardan; oğlu Muhtar’ın mal varlığı yazıcısı Dimitri Permingos, Yanyalı Dimitri Deroso ve Yanyalı Ali Efendi’den, Veli Paşa’nın mal varlığı ise yazıcısı Dimitri’den sorulmuştu (HH 31844, 1237/1821-22).

⁸¹ Ayniyat Defterleri 610, s.104, 1237/1821-22.

⁸² Palmer, a.g.e., s.205.

bu miktara ulaştığı şüphelidir. Çünkü onun öldürülmesinden sonra Yanya kalesinde tespit edilen altınların rayiç değerinin 23.275.288 guruş olduğu anlaşılmaktadır. Altınların dışında Ali'nin 181.675 adet "beşli altını", 155.625 adet "ecnas-ı guruşu" ele geçirilmiş ve ayrıca 2.630.500 guruşa tekabül eden parasının olduğu tespit edilmişti⁸³. Tüm bunlar dikkate alındığında Ali Paşa'nın Yanya kalesinde belirlenen hazinesinin 27 milyon guruş civarında olduğunu söylemek mümkündür.

Paşanın oğullarının çiftlik dışındaki mal varlıklarının bir kısmı Anadolu'ya geçişlerinde yazılmış ve kendilerine teslim edilmiş, öldürülmelerinden sonra ise bunlara el konulmuştur. Gerek Paşanın gerekse oğullarının, burada belirtilenler dışında da mücevher ve benzeri değerli varlıklarının bulunduğu tahmin edilebilir. Nitekim Muhtar Paşa'nın, mücevheratının bir kısmını gömdüğü belirtilmiş, Veli Paşa'nın ise teslim olmadan önce Preveze'de bulunan Miner isimli İngiliz konsolosuna kısa bir müddet için (muhtemelen içinde mücevher olan) iki sandık teslim ettiği yazıcısı Dimitri tarafından ifade edilmişti. Ancak konsolosun bu sandıklarla gizlice kaçtığı'nın anlaşılması üzerine mesele incelenmiş ve sandıkların Ayamadere adasında olduğu yönünde bilgi edinilmiştir. Bunun üzerine İngiltere elçisi nezdinde sandıkların İstanbul'a getirilmesi için çalışmalar başlatılmış olmasına rağmen olumlu bir sonuç alınıp alınmadığı kesin değildir⁸⁴. Bunların haricinde Ali Paşa'nın Yanya'da kaleye kapanmazdan üç ay önce 10 milyon guruşluk bir meblağı Korfu adasına kaçırmaya çalıştığı, ancak bunun gerçekleşip gerçekleşmediğinin bilinmediği Veli'nin yazıcısı Dimitri tarafından ifade edilmiştir⁸⁵.

Ali Paşa ve oğullarının çeşitli vilayetlerin halkından olan alacakları da önemli bir yekûn oluşturuyordu. Devletin, söz konusu yekûnun tahsil edilebilmesi için öncelikle kimlerden veya nerelerden hangi miktarda alacak olduğunu tespit etmesi gerekiyordu. Bu amaçla ele geçirilmiş olan Rumca yazılı defter ve diğer evraklar tercüme ettirilerek alacak toplamına ulaşılmıştı. Halkın, Paşaya ve oğullarına olan borçları genellikle şu kalemlerden oluşuyordu: Çiftlik sakinlerinin borçlarından, köylülerin vergi borçlarından, nüzül

⁸³ HH 221024.A, 1237/1821-22. Ali Paşa'nın hazinesindeki altınlar çeşit çeşitti. Miktarları farklı olmak üzere Macar, İspanyol, Ceneviz, İstanbul, Mısır ve daha birçok altın türü bulunmaktaydı. Bunların birim fiyatları oldukça farklı olup, 2 ile 100 guruş arasında değişmekteydi (Aynı belge).

⁸⁴ HH 31844, 1237/1821-22.

⁸⁵ HH 32123, 1237/1821-22.

ve avarız zimmet bedellerinden, tumar cebelü zimmetlerinden, cizye evrakı zimmetlerinden, ağnam sayıcılığı borçlarından, köy âşar bedelinden, ispenç akçelerinden, çiftlik hasılatlarından, kışlak iltizamından, mandıraların iltizam bedellerinden, seferiye akçesinden, mukataa hesaplarından, gümrük hesaplarından, Paşanın çiftliklerini işleten kişilerin çiftlik hasılatından, memleket vergilerinden, çiftlik iltizam bedellerinden, ağnam resimlerinden vs. Bu borç kalemleri içerisinde en büyük meblağı ise çiftlik sakinlerinin borçları, köylünün vergi borçları, kışlak iltizam borçları, cizye zimmetleri ve zahire bahasından olan alacaklar teşkil ediyordu⁸⁶. Alacakların miktarı ve vilayetlere göre dağılımı ise şöyleydi⁸⁷:

Tablo1: Ali Paşa ve Oğullarının Çeşitli Vilayetlerden Alacakları

<u>Vilayet</u>	<u>Alacak Miktarı (Guruş)</u>
Avlonya	5.913.715
Yanya	2.657.691
Delvinye	622.795
Paşa	2.071.324
Tırhala	1.757.139
Selanik	34.936
Elbasan	222.300
Ohri	132.630
İnebahtı	688.445
Ağustos	1.046.218
<u>Toplam</u>	<u>15.127.153</u>

Paşanın vilayetlerden olan yaklaşık 15 milyon guruşluk meblağ dışında Yenişehirli bir sarraftan 1.172.757 ve diğer iki şahıstan 8.138 guruş olmak üzere toplam 1.180.895 guruşluk daha alacağı vardı⁸⁸. Bunlarla birlikte toplam alacak miktarı 16.316.186 guruşa ulaşmaktadır. Buradan hareketle, Ali Paşa ve oğullarından alın/kıymetli eşya ve alacak şeklinde ele geçirilen toplam meblağın 43 milyon guruşu aştığını belirtmek mümkündür.

Ali Paşa'nın Çiftlikleri ve İltizam Gelirleri

Ali Paşa'nın zenginliğinin temelinde tasarrufundaki yüzlerce çiftlikten elde ettiği gelirler yatıyordu. Paşanın tüm mal varlığının zaptedilmesi kara-

⁸⁶ HH 21137, s.2-24, 1237/1821-22.

⁸⁷ HH 137, 1237/1821-22.

⁸⁸ HH 21024.A, 1237/1821-22; HH 21137, s.18, 1237/1821-22.

rından sonra, çeşitli kazalarda bulunan çiftlikler merkezden görevlendirilen kişilerce tek tek incelenmiş ve gerekli bilgiler defterlere geçirilmiştir. Çiftliklerle ilgili hazırlanan ilk deftere göre, Paşanın tasarrufunda 450'ye yakın çiftlik bulunmaktaydı. Aşağıdaki tablodan ve tabloya ait notlardan da anlaşılacağı üzere Paşa, çiftliklerin önemli bir kısmında, reayaya hiçbir destek sağlamaksızın ürünün üçte birini kendisi için alıyordu. Bazen çiftliklerden aynı veya nakdî olarak maktu aidatlar topluyordu. Hissesinin olduğu çiftliklerden de üründen maktu bir pay almaktaydı. Çiftliklerde aylakçı olarak çalışanlardan maktu bir aidat ve ayrıca hane kirası alınırken; çiftlikte bulunan çayır, değirmen, menzil, dükkan vb. gibi yerler kiraya veya iltizama veriliyordu. Çiftlik bünyesindeki bağların mülkiyeti genellikle çiftlik sakinlerine aitti, ancak bunlardan da maktu bir bedel toplanıyordu. Çiftliklerden ayrıca *ağalık varidatı* adıyla bir bedelin alındığı da vaki olmaktaydı. Aşağıdaki tabloda Ali Paşa'nın çiftlikleriyle ilgili hazırlanan ilk defterlerden yararlanılarak hangi kazada kaç tane çiftliğin bulunduğu ve bunlara ait rakamlar verilmiştir⁸⁹. Çiftliklerdeki ortak uygulamalar hakkındaki bazı bilgiler vermek için tabloya kısa notlar eklenmiştir.

⁸⁹ MAD 9761, s.4-152, 1234-36/1818-21.

Tablo 2: Tepedelenli Ali Paşa'nın Çiftlikleri ve Bunlara Ait Bazı Sayısal Veriler (1234-36/1818-21)

Çiftliğin bulunduğu kaza	Çiftlik sayısı	Çiftlik alanı (Dönüm)		Sakin olan reaya					Hasılat (Kıyye)				
		Tarla	Bağ	Çiftçi	Aylakçı	Diğer	Buğday	Arpa	Çavdar	Yulaf	Mısır	Beyaz dan	Erzen
Naslıç ¹	9	3.083	207	122	85	60	1.523	771	999	313			
Tırhala ²	9	20.050	12	308	210	70							
Tırhala ³	53	77.330		1.151	140	141	38.540	5.150	3.310	716	30.582	830	82
Dominik ⁴	7	8.249		245	135		1.888	886	1.876				
Alasonya ⁵	13	19.340		204	147								
Çatalca ⁶	14	29.557		242	198		6.973	3.971			1.253		
Karileli ⁷	91												
Karaferye ⁸	20						13.046	2.175	115	456	1.779		563
Yeniceivardar ⁹	2						340	771	101				42
Tepedelen ¹⁰	12			300									
Ohri ¹¹	8	1.360											
Elbasan ¹²	6												
Manastır ¹³	5	4.630	232	125			895	592	1.432	35	60		
Florina ¹⁴	11	10.751	38	465	109		1.519	8.546	6.829	259	364		44
Sangöl ¹⁵	12		440	291	46		5.215	2.789	2.581	768	452		
Berkofça ¹⁶	4		60	142	4		877	249	1.119	42	273		20
Astarova-Pirlepe ¹⁷	3	1.700		6	12	26							
Avlonya ¹⁸	16												
Ergiri ¹⁹	27	15.980		420									
Yagone ²⁰	33	42.220											
Diğer ²¹	71							3.228	114	6.820	20.121		

¹ Nasliç ve Horpeşte kazasındaki çiftliklerden bir kısmının, reayalarından toprak satın alınmak suretiyle çiftliğe dönüştürüldüğü, bir kısmının da Ali Paşa ile girişilen mücadelelerin kaybedilmesi sonucu zaptedilen köylerden çiftlik haline getirildiği anlaşılmaktadır. Çiftliklerdeki üretimin üçte biri Ali Paşa'ya verilmekte olup, ayrıca mülkü reayanın olan bağlardan dönüm başına 8 guruş maktu bir aidaat toplanmaktaydı. Ekim için gerekli olan tohum reaya tarafından sağlanmaktadır. Çift aletleri ve hayvanların mülkiyeti reaya aitti. Çiftliklerde çalışan aylakçıların her birinden senelik 10 guruş maktu bir aidaat ile 15 guruş hane kirası alınmaktaydı. Ayrıca çiftliklerin maktu bedellerinin bir kısmı Paşa tarafından ele geçirilmekteydi. Çiftliklerde 310 adet reaya menzili bulunmaktaydı. Hasılat rakamları 1234/1818-19 yılına ait olup, çiftliklerden üçünün tarla miktarları ve hasılatları toplama dahil değildir.

² Tırhala kazasındaki 9 çiftlik Ali Paşa'nın çiftlik kethüdası Antaş tarafından idare edilmekteydi. Buradaki çiftliklerde de ürünün 1/3'ü yanında bağlardan dönüm başına 5 guruş, dut ağaçlarının her birisinden 10 pare, aylakçılardan yıllık aidaatları ve kiralaları alınmaktaydı. Ayrıca çiftliklerde bulunan çayır, samanlıklar, kışlaklar, dükkanlar v.s. kiraya verilmekteydi. Çift hayvanları ve aletleriyle bağların mülkiyeti reaya aitti. Bir çiftliğin dönüm miktarı belirtilmediğinden toplama dahil edilmemiştir.

³ Tırhala'daki 53 çiftlik de Paşanın çiftlik kethüdasınca yönetilmektedir. Çiftliklerin zaptedilmesinden sonra mevcut tahıl üretiminin özellikle de buğday ve arpanın bir kısmı Yanya ordu-suna, Tırhala'daki eşkıyanın kovulması için gönderilen askerlere, ürünlerin muhafazası için görevli kişilere ve nihayet çiftlik halkına verilmişti.

⁴ Dominik kazasındaki çiftlikler Paşanın imamı ve kocabaşısı tarafından idare ediliyordu. Çiftliklerden birisi Veli Paşa'ya aitti. Diğer bir çiftlikte ise Paşanın arazisi yoktu ancak buradaki üretimin de diğerlerinde olduğu gibi 1/3'ünü almaktaydı. Bir çiftliğin dönümü belirtilmediğinden toplama dahil edilmemiştir.

⁵⁻⁶ Bu kazadaki çiftlik üretiminin 1/3'ü Ali Paşa tarafından alınmaktadır.

⁷ Ali Paşa Karlıeli sancağındaki çiftlikleri, halklarını korkutarak ve onlara baskı yaparak köyden çiftliğe dönüştürmüştü. Ayrıca buralarda değişik miktarlarda değirmen, kışlak, konak v.s. bulunmakta olup iltizam bedelleri 400.000 guruşu aşmaktaydı.

⁸⁻⁹ Bu çiftliklerden 4 tanesi Veli Paşa'ya aitti. Tüm çiftlikler, ürünün üçte birinin alınması esasıyla yönetiliyordu.

¹⁰ Paşanın Tepedelen'deki 12 çiftliğinde 331 çifthane mevcuttu. Çiftliklerden bir kısmı 1218/1803-4 yılında bedelsiz zaptedilmişti. Çiftliklerden biri reayadan yıllık maktu bir bedel alınması karşılığında, ikisi çiftlik hasılatının öşürü ayrıldıktan sonra kalan kısmın eşit paylaşılması şeklinde işletilmekteydi.

¹¹ Ali Paşa Ohri kazasındaki çiftliklerin hasılatından genelde maktu bir pay almaktaydı. Çiftliklerde 34 çifthane vardı (34x40=1360 dönüm).

¹² Elbasan'daki 6 çiftliğin yaklaşık %20 hissesi Paşaya aitti. Çiftliklerin yıllık üretiminden hissesine düşen miktarın bedeli, rayıcıyla Paşaya ödenmekteydi. Bu bedel toplam 863 guruştur. Ayrıca bu kazada Paşanın yıllık 2.500 guruş getiren hisseleri vardı.

¹³ Manastır kazasındaki 5 çiftlikte birisi büyük olmak üzere 2 konak, iki zahire ambarı, 6 dönüm çayır, bahçeler v.s. de bulunmaktaydı. Bir çiftliğin dönüm miktarı toplama dahil değildir. Çiftliklerin yıllık toplam hasılatı 26.136 guruştur. Çiftliklerde bulunan alet ve eşyalardan ayrıca senelik 3.170 guruşluk bir hasılat elde ediliyordu.

¹⁴ Paşanın bu kazadaki çiftliklerinde 162 adet bağ, 441 dönüm çayır, 5 han, 2 konak ve 10 harap mahal bulunuyordu. Aylakçıların her birisinden 10-15 guruş maktu bir bedel alınmakta, yine çayır lar maktu bir bedelle işletilmektedir. Çiftliklerin toplam getirisi 1235/1819-20 senesinde 43.970 guruş, toplam net hasılatı ise 29.311 guruş olarak gerçekleşmiştir. Üç çiftliğin alanı toplama dahil değildir. Florina'da ayrıca Veli Paşa'nın 1.592 dönüm tarlası ve 43 reayası olan bir çiftliği bulunmaktaydı.

¹⁵ Sarıgöl diye isimlendirilen kazalar Cumapazarı, Eğribucak ve Çarşamba'dır. Bu üç kazada Paşanın 8 değirmeni, 25 adet bağı bulunmaktadır. Kazaların 1235/1819-20 yılı geliri 3199 guruş, hasılatı ise 31.222 guruştur.

¹⁶ Çiftliklerdeki 60 dönüm bağdan senede 300 guruş maktu bedel alınmaktadır. Çiftliklerin 1235/1819-20 senesi geliri 407 guruş, hasılatı ise 7.860 guruştur.

¹⁷ Üç çiftliğin 1235/1819-20 senesi hasılatının değeri 10.235 guruştur.

¹⁸ Avlonya'daki 16 çiftlik aslen İbrahim Paşa'nın tasarrufunda iken, Ali Paşa tarafından zaptedilmişti. Bu çiftliklerden dördü, ürünün 1/3'ünün alınması kalan 2/3'ün reayaya verilmesi suretiyle, on iki tanesi ise çiftliklerin üretimlerinden maktu miktarlarda ürün alınması şeklinde işletilmekteydi.

¹⁹ Çiftliklerde 200 adet bağ ve 3 bostan vardır. Çiftliklerin yıllık tahmini kazancı 45.000 guruşu aşmaktaydı. Çiftliklerde 399,5 çifhane vardı (399,5x40=15980 dönüm).

²⁰ Çiftliklerde 1055,5 çifhane vardır (1055,5x40=42200 dönüm).

²¹ Bu 71 adet çiftlik, emlak-ı hümayun statüsünde olup 1235/1819-20 senesi işletimi Ali Paşa'ya aitti. Çiftliklerin toplam hasılatı 2 milyon guruşu aşmaktaydı.

Ali Paşa'nın, çiftlikleri dışında Tepedelen ve çevresinde yaklaşık 315 dönüm bağ ve bahçesi vardı. Bunlardan yıllık 31.582 guruş gelir sağlıyordu. Paşa, ayrıca değişik köylerde de yüzlerce dönüm arazi satın almıştı. Tepedelen kalesinde büyük bir konağı ve konakta çok sayıda özel eşyası vardı. Ayrıca yine kalede 1.200 kıyye pirinç, 4.500 kıyye buğday, 2.100 kıyye mısır buğdayı ve 1.800 kıyye saman ele geçirilmiştir.

Ali Paşa, bir kısmı çiftlikler dahilinde olan çeşitli mukataa ve benzeri yerlerden de önemli gelir elde ediyordu. Paşanın çeşitli mukataalardan, gayrimenkul kiralarından ve kazaların maktu bedellerinden yıllık kazancı yaklaşık 1,5 milyon guruştü. Ali Paşa, Avlonya kazasında bulunan Avlonya gümrüğü ve çeşitli gayrimenkul ve vergilerin (geçit resmi, kantar resmi, dühan resmi, adet-i ağnam vs.) iltizamından ve diğer bazı yerlerin iltizamından da yıllık 450 bin guruş civarında gelir sağlıyordu. Paşanın ayrıca değişik kişilerin elinde bulunan 2.025 baş koyunu vardı⁹⁰.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'inde Ali paşa ve oğullarının zaptedilen mal varlıklarını gösteren bir başka defterden ise Paşa ve oğullarının 500'den fazla çiftliğinin ve çok sayıda değişik mülklerinin olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu defterin, Paşanın Yanya kalesindeki konağında ele geçirilen defter ve evrakların tercümesinden, çiftliklerin yıllık hasılatları ve iltizam bedellerinin incelenmesinden ve diğer gelir kaynaklarının bilgi sahibi kişilerden sorulmasından hareketle hazırlandığı belirtilmekteydi. Ali Paşa'nın sahip olduğu çiftlikler ve 1237/1821-22 yılına ait tahmini hasılatları hususunda defterde yer alan bilgileri aşağıdaki gibi tablolashırmak mümkündür⁹¹.

⁹⁰ MAD 9761, 1234-36/1818-21.

⁹¹ MAD 9767, s.2-271, 1237/1821-22.

Tablo 3: Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlikleri ve Tahmini Hasılatları
(1237/1821-22)

Çiftlik yeri	Sayısı	Tahmini yıllık hasılat (Guruş)	Acıklama
Yanya	19	137.144	Çiftliklerden 1237/1821-22 yılı için 67.385 gurus ha-sılat beklenmektedir. 69.779 gurusluk noksan meblağ ise boş ve harap olan çiftliklerden dolayı ortaya çıkmıştır.
Yanya	13	120.764	Hasılat tutarınının 64.387 gurusluk kısmının "cenahlarında tenzil olduğu" belirtilmektedir.
Yanya	17	100.950	Cerkoste nahiyesindeki bu çiftliklerin tümü isyan halinde olduklarından bu meblağın 1237/1821-22 senesinde ortaya çıkması beklenmemektedir.
Foniça		21.026	Bu bedelin 15.116 gurusu cenahlarında tenzil olunmaktadır.
Girina	9+3	51.335	Son üç çiftliğin reayalarının hanelerinde olduğu ancak perişan durumda buldukları belirtilmektedir.
Narde	67	564.616	Bu çiftliklerden bir kısmında Ali Paşa'nın 2/5 oranında hissesi vardı. Bu hissenin öşrü ayrıldıktan sonra kalan kısmı paşaya veriliyordu.
Delvinye	132	799.341	Bu bedel Delvinye kazasının çeşitli yerlerindeki çiftlik ve buralarda bulunan veya çiftliklerin dışında olan kışlak, değirmen v.b. yerlerden edinilmekteydi. Söz konusu bedelin 196.190 gurusu halkın zimmeterlerinden oluşmaktadır.
Delvinye	41	198.097	Bu hasılat mezra, kışlak, hane, dükkan v.s. hasılatı da dahildir.
Yenişehir (Ova kolu)	25		Ali paşa ve oğlu Veli'ye ait olup Yenişehi-i Fenar ve Tırhala'da bulunan çiftlikler daha önce yapılan sayımın eksik olduğunun belirlenmesi üzerine tekrar sayılmıştır. Yeni sayım, söz konusu bölgenin kollara ayrılması suretiyle gerçekleştirilmiş olup, emlak nazırı ve mübaşiri tarafından yürütülmüştü. Bu bölgede ayrıca hâlâ eşkıyanın elinde olan 22 çiftlik daha tespit edilmişti. Tırhala'da ise çiftliklerle birlikte üç köy de Paşanın kontrolündeydi.
Yenişehir (Mecdan kolu)	17		
Yenişehir (Bayır kolu)	38		
Tırhala (Sahra kolu)	39		
Çatalca	14		
Yanya, Narde, Aydonat, Yeniceivardar	56	508.314	Bu bedel 50 çiftliğe ait olup kalanların bedeli belirtilmemiştir. Çiftliklerin tamamı Muhtar Paşa'ya aitti. Çiftliklerin hasılatına çiftlik içerisinde bulunan çeşitli yerlerin gelirleri ve kiralaları çayırın getirisi de dahildir. Toplam çiftlikler hasılatının 1237/1821-22 yılı için 96.789 gurusu gerçekleşeceği, 411.525 gurusluk kısmın ise reayanın isyanı ve benzeri sebeplerle noksan kalacağı tahmin edilmişti.

Ermnye, Narde, Yanya	17	49.867	Bu bedel Narde ve Yanya'da bulunan 7 çiftliğin hasılat ve sair iltizam getirisidir. 1237/1821-22 yılında söz konusu bedelden sadece 2.750 guruş elde edilebileceği, kalan kısmın ise çiftliklerin harap durumundan dolayı noksan kalacağı belirtilmişti. 17 çiftliğin tamamı Veli Paşa'ya aitti. Veli'nin bunların dışında özellikle Yenişehir-i Fenar ve Tırhala'da çok sayıda çiftliği ve diğer mal varlıkları bulunuyordu.
----------------------	----	--------	---

Defterde yer alan bilgilere göre çiftlikler birkaç yöntemle işletilmekteydi. Çiftliğin hasılatından 2/3'ünün reyaya, 1/3'ünün ise (sipahiye öşür veya maktu bir meblağ verildikten sonra) Paşaya verilmesi en yaygın yöntemlerden birisiydi. Hasılattan önce sipahiye verilen kısmın ayrılması, ardından kalan kısmın 2/3 ve 1/3 oranlarında paylaşılması diğer bir yöntemdi. Çiftliklerde hisse sahipliğinin söz konusu olduğu durumlarda, hasılattan hisseye göre pay alınması yoluna gidilmekteydi⁹². Veli Paşa'ya ait bazı çiftliklerde ise, çiftlik hasılatının öşrünün ayrılmasından sonra, kalan kısmın eşit şekilde paylaşıldığı anlaşılmaktadır⁹³.

Yukarıda belirtilen defterin incelenmesinden hareketle Ali Paşa ve oğullarının elinde, çiftliklerin dışında gelir getiren bir çok varlığın bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunların bir kısmı Tablo 4'te gösterilmiştir⁹⁴. Bunların dışında Paşa ve oğullarına ait çok sayıda arsa ve benzeri mülkhaneler, konaklar, dükkanlar, zeytinyağı değirmenleri, süt değirmenleri, menzilhaneler, kişisel eşyalar, kap-kacak ve benzeri alet ve edevat bulunmaktaydı. Ayrıca Ali Paşa'nın Parga kalesi içinde ve dışında da çok sayıda emlak, bağ, bahçe ve benzeri varlığı mevcuttu. Buna göre Parga'da Paşanın 71.447 adet zeytin, 16.490 adet kavun, 2.156 adet portakal, 1.621 adet limon, 1.071 adet incir, 2.584 adet armut ağacının yanında; 741 dönüm bağ, 261 dönüm tarla, bağ ve bostanı vardı⁹⁵.

⁹² MAD 9767, s.2-271, 1237/1821-22.

⁹³ MAD 9767, s.117, 1237/1821-22.

⁹⁴ MAD 9767, s.2-271, 1237/1821-22.

⁹⁵ MAD 9767, s.92-4, 1237/1821-22.

Tablo4: Ali Paşa ve Oğullarına Ait Bazı Gelir Kalemleri (1237/1821-22)

<u>Gelirin Cinsi</u>	<u>Miktarı (Gurus)</u>
Yanya'ya yakın bir kalede ve iskelede bulunan emvalden	3000
Bazı konak, dükkan ve benzeri yerlerden	8.150
Paşanın bir avanesinin satulan emlâkının geliri	1.750
Yanya civarındaki çayrırların geliri (tahmini)	15.420
Narde kasabasında sahip olduğu 25 adet menzilden	25.000
Delvinye'de muharebeyle aldığı 10 köyün hasılatından 2/15 hisseyle topladığı aıdat	11.101
Preveze voyvodalığı ve Yenice kasabası mukataasının senelik hasılatı	42.090
Veli ve Muhtar'a ait emlâk, han, konak, dükkan v.s. kirası	4.730
Veli Paşa'ya ait çeşitli gelirler	3.200
Veli Paşa'nın halktan olan zimmetli alacakları	14.575
Veli Paşa'nın halktan olan nakit alacakları	87.858
<u>Muhtar'ın doktoruna ait tarla, kışlak, bahçe ve sair emlâkın geliri</u>	<u>29.000</u>

Çiftliklerde Reorganizasyon Çalışmaları

Ali Paşa ve oğullarıyla, taraftarlığında ısrar edenlerin mal varlıklarının zaptedilmesinden sonra, Devlet buraları daha kazançlı yerler haline getirme çabalarına başlamıştı. Buna göre Paşadan alınan çiftlik ve mukataaların mevcut durumlarının korunması, diğer bir tabirle çiftlik ve mukataa şeklindeki yapılanmalarına dokunulmaması, ancak özellikle çiftliklerin içerisinde bulunduğu olumsuz koşulların iyileştirilerek hasılatlarının artırılması hedeflenmişti. Bu amaçla söz konusu emlâk ve çiftliklere öncelikle Darphane-i Âmire'den birer nazır gönderilerek emaneten idare edilmesi, sene sonunda ortaya çıkacak hasılatlara göre de iltizama geçilmesi veya daha farklı uygulamalara gidilmesi kararlaştırılmıştı. Aslında Devletin bu husustaki temel düşüncesi çiftliklerin hâlihazırdaki yapısını bozmadan, gönderilen memurlar vasıtasıyla hasılatlarının belirlenmesi ve ardından süratle buraların iltizama verilmesiydi. Çünkü çiftlik ve mukataaların hem gelir düzeylerinin dolayısıyla devletin buralardan alacağı vergilerin artırılması ve hem de çiftliklerdeki üretim koşullarının iyileştirilmesi için iltizama geçilmesi kaçınılmaz görülüyordu. Ancak Devlet bu isteğine kısa sürede ulaşamamıştı. Çünkü Rum isyanından dolayı çiftliklerin hasılatlarının çoğu tespit edilememiş olduğundan iltizam uygulamasına geçilmesi mümkün değildi. Bu yüzden Ali Paşa ve oğullarından zaptedilen çiftlik ve diğer emlâkın işletilmesinde, birçok yerde

1238/1822-23 yılına kadar çiftlik nazırları vasıtasıyla emaneten idare yöntemi devam ettirilmiştir. 1235/1819-20 yılından itibaren görevlendirilmeye başlanan bu kişiler, Rum isyanının doğurduğu anarşik ortamda çiftlik hasılatlarını *lâyıkıyla* tespit edememişlerdi. Nitekim 1237/1821-22 yılında hazırlanan defterde çiftliklerin hasılatları tahmini olarak belirtilmişti. Söz konusu yılda ulaşılması mümkün görülen hasılat seviyesinin ise tahmini (potansiyel) değerlerin oldukça gerisinde olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 3).

Devletin, çiftliklerdeki üretim ve dolayısıyla vergi düzeyini artırmaya yönelik çabaları iki yönlüydü. Bunların ilki, işletim sisteminde değişiklikler yaparak, çiftlikleri daha rantabil birimlere dönüştürmektir. Çiftlikler 1236/1820-21 ve 1237/1821-22 yıllarında Devletçe görevlendirilen kişilerce yönetilmişti. Manastır, Florina, Cumapazarı, Çarşamba, Pirlepe ve Service kazalarında olan çiftlik ve benzeri varlıklar hacedân-ı divan-ı hümayundan Hüseyin Şakir Efendi; Görüce, Behleşte, Horpeşte, Naslıç ve Gölkesdi kazalarındaki emlak Maden Emîni Mustafa Efendi; Tırhala'nın Ova ve Bayır kollarındaki varlıklar ise dergâh-ı âli kapucubaşlarından Mesud Ağa tarafından emaneten idare edilmişti. 1237/1821-22 senesinde Hüseyin Şakir'in ihtiyarlığı gerekçesiyle İstanbul'a dönmesi üzerine, idaresinde olan çiftlikler Mustafa Efendi'ye devredilmişti. Devir işleminden sonra, H.Şakir'in görevi esnasında yaptığı tüm harcamaların, gelirlerin ve diğer hesapların incelenerek defter haline getirilmesi ve Mustafa Efendi'ye verilmesi, ayrıca durumun İstanbul'a bildirilmesi istenmiştir. Tırhala'nın Ova ve Bayır kollarındaki çiftlikler için görevlendirilen Mesud Ağa ise görevinde başarısız bulunduğu için azledilmiş ve yerine Salih Efendi atanmıştı. Başarısızlığa gerekçe olarak, Mesud Ağa'nın 1236/1820-21 yılında çiftliklerin hasılatları ile ilgili hazırladığı defterin *itibâra şâyân* görülmemesi, 1237/1821-22 yılında da söz konusu defteri hazırlamaması gösterilmiştir⁹⁶.

Çiftliklerin iltizama verilemediği yerlerde bu kez, çiftlik idaresinin "maktu" sistemle gerçekleştirilmeye başlandığı görülmektedir. Genellikle Rum isyanının yaygın olduğu bölgelerde uygulanmaya başlanan bu yöntem, Manastır tarafından çağrılan birkaç kocabaşıyla ve Tersane Emîniyle yapılan görüşmeler zemin hazırlamıştı. 1238/1822-23 yılının Mart ayından itibaren Tırhala sancağı Ova kolunda bulunan ve emaneten idare edilmekte olan 13 çiftlik, 120.500 guruş bedelle maktu yöntemine bağlanmıştı⁹⁷. Aynı şekilde

⁹⁶ MAD 8403, s.41, 1238/1822-23.

⁹⁷ MAD 8403, s.33, 1238/1822-23.

Manastır, Florina, Astarova, Görüce, Kolonya, Kesriye ve Naslıç kazalarında bulunan 25 çiftlik ve mezra da mevcut durumlarına ve önceki yıllar hasılatlarına bakılarak 196.000 guruş ile maktu surete çevrilmişti. Belirlenen maktu aidatlar Mayıs ve Eylül aylarında iki eşit taksitte emlak nazırları ve kocabaşları tarafından tahsil edilip Darphane hazinesine gönderilecekti. Devlet, maktu yönetime çevrilen çiftliklerde "reâyânın himâyet ve sıyânetine" dikkat etmek koşuluyla çiftlik nazırlarınca bir veya iki kişinin sürekli ikamet edecek şekilde görevlendirilmesini; bu kişilerden usulsüz davrananların derhal değiştirilmesini ve değiştirme işleminin emlak nazırlarınca sadece kocabaşların değil, aynı zamanda tüm çiftlik halkının isteklerinin dikkate alınarak yapılmasını kararlaştırmıştı. Ayrıca Devlet söz konusu çiftlik ve mülklere kaza ayanları ve benzeri kişiler tarafından kolcu ve tahsildar ismiyle gönderilen kişilerin engellenmesini, bunlara aidat toplama fırsatının verilmemesini, çiftlik sakinlerinden sadece "hisse-i tekâliflerinin" alınmasını ve söz konusu verginin toplanmasında müsamaha gösterilmemesini istemişti⁹⁸.

Rum isyanının etkili olduğu Tırhala ve çevresindeki çiftliklerde 1238/1822-23 yılında maktu yönetime geçilmesine rağmen çok sayıda çiftlik ve benzeri mülk yine emaneten işletilmekteydi. Nitekim Tırhala sancağındaki 50'den fazla çiftlik ile çok sayıda dükkan, konak, arsa, daire, menzil, han ve bostan emlak nazırlarınca emaneten idare edilecekti⁹⁹. Tırhala'daki çiftlikler 1239/1823-24 senesinden itibaren peyderpey iltizama verilmeye başlanmıştı. Örneğin Yenişehir-i Fenar kazasının Ova kolunda bulunan 13 çiftlik, 1239/1823-24 yılında 145.000 guruş bedelle iltizama verilmişti. İltizam bedeli 1240/1824-25 yılında 145.200 guruş, 1241/1825-26 yılında ise 160.000 guruşa yükselmişti. Aynı şekilde Tırhala sancağında bulunan 48 çiftlik 1240/1824-25 yılında 120.000 guruş bedelle, Yenişehir kazasının Bayır kolundaki 35 çiftlik ise 105.000 guruşla iltizama verilmişti. Yine aynı kazada yer alan 25 çiftlik de 1241/1825-26 yılından itibaren ihale edilmiş ve söz konusu yılın ihale bedeli 90.000 guruş olarak gerçekleşmişti¹⁰⁰.

⁹⁸ MAD 8403, s.41-2, 1238/1822-23.

⁹⁹ MAD 8403, s.34-5, 1238/1822-23. Ali Paşa ve oğullarının Rum isyanının etkili olduğu ve dolayısıyla iltizam sisteminin hemen tesis edilemediği Tırhala ve çevresindeki gayri menkulleri hayli fazlaydı. Söz konusu bölgede Paşa ve oğullarına ait 119 çiftlik vardı. Çiftliklerde toplam 2760,5 çift bulunuyordu. Dolayısıyla çiftlik topraklarının yekûnunun 110 bin dönüm civarında olduğunu söylemek mümkündür. (MAD 7675, 1237/1821-22).

¹⁰⁰ MAD 8403, s.64-99, 1239-42/1823-27.

Ali Paşa ve oğullarının Tırhala dışındaki bölgelerde bulunan emlak ve çiftlikleri 1238/1822-23 yılından itibaren iltizama verilmeye başlanmıştır. Çiftliklerin bir kısmının sancak mutasarrıflarına ihale edildiği görülmektedir. Örneğin Yanya sancağındaki çiftliklerin ve diğer emlakın çoğu bu sancağın mutasarrıfı olan Ömer Paşa'ya ihale edilmişti. 1238/1822-23 yılında Yanya'da Ömer Paşa'ya 135 çiftlik, 1 han ve 2 kışlak 208.000 guruş bedelle ihale edilmişti. Ömer Paşa'ya aynı zamanda 9 adet mukataanın da iltizamı verilmişti. Söz konusu mukataalar, 1236/1820-21 ve 1237/1821-22 senelerinde emaneten emlak-ı hümayun nazırlarınca idare edilmiş; ancak hasılatları tam anlamıyla tesbit edilmeyince iltizama dönüştürülmesine karar verilmişti¹⁰¹. İltizam bedeli 378.750 guruştur. 1238/1822-23 yılında mukataalar Yanya ve Avlonya'daki 233 çiftlikle birlikte ihale edilmiş; toplam ihale bedeli 777.250 guruş olarak gerçekleşmişti¹⁰². Bu meblağ 1239/1223-24 yılında 935.261 guruşa yükselmiş olup 1241/1825-26 yılında aynı düzeyde kalmıştı¹⁰³. Aşağıdaki tabloda 1238/1822-23 yılında çeşitli sancaklarda Ali Paşa ve oğullarından zaptedilen emlak ve iltizam bedelleriyle bunlarda takip eden senelerde görülen değişiklikler belirtilmiştir¹⁰⁴.

Tablo 5: Ali Paşa ve Oğullarının İltizama Verilen Çiftlikleri ve İhale Bedelleri (1238-41/1822-26).

Çiftliğin Bulunduğu Yer	Sayısı	Yıllara Göre İhale Bedelleri			
		1238	1239	1240	1241
Yanya	135	208.000	-	-	-
Yanya	56	115.500	-	-	-
Avlonya	42	75.000	-	-	-
Yanya	7	37.000	47.000	-	-
Alasonya	25	49.139	78.500	-	-
Narde	94	117.350	175.000	-	-
Tırhala	48	-	-	120.000	-
Yenişehir (Ova kolu)	13	-	145.000	145.200	160.000
Yenişehir (Bayır kolu)	35	-	-	105.000	120.000
Yenişehir (Ova kolu)	28	-	-	-	90.000

¹⁰¹ Ali Paşa ve oğullarından zaptedilen diğer 7 adet mukataanın ise sancak mutasarrıfları veya emlak nazırlarınca emaneten işletilmesine karar verilmişti (HH 26467, 1238/1822-23).

¹⁰² MAD 8403, s.32, 1238/1822-23.

¹⁰³ MAD 8403, s.55-63, 1239-41/1823-26.

¹⁰⁴ MAD 8403, s.2-119, 1238-42/1822-27.

Daha önce belirtildiği gibi Devlet, zaptedilen emlakın idaresinde değişik yöntemler kullanıyor; ancak iltizama geçilmesi için gerekli koşulları oluşturmaya çalışıyordu. Çünkü iltizam usulünün, çiftliklerde vergi gelirlerini artırma açısından olduğu kadar reayanın durumunu iyileştirme yönünden de uygun yöntem olduğu düşünülmekteydi. Nitekim iltizama verilen çiftliklerin hasılatlarında zamanla artış kaydedildiği görülmektedir. Örneğin 1238/1822-23 yılında Yanya, Avlonya ve çevresinde bulunan 233 çiftlik ve 9 mukataa 777.250 guruşa ihale edilmişken¹⁰⁵, söz konusu bedel takibeden yılda 935.261 guruşa yükselmişti¹⁰⁶. İltizam gelirlerinde zamanla artışların olduğu tablodaki değerlerden de anlaşılmaktadır.

Devletin, çiftliklerin reorganizasyonuna yönelik çabalarının hedefi, daha önce var olan kargaşa ortamında topraklarını terk eden çiftlik sakinlerini eski yerlerine döndürmek ve içerisinde buldukları olumsuz koşulları bertaraf etmektir. Bu amaç doğrultusunda Ali Paşa zamanında uygulanan ağır vergi yükünün düzeltilmesi istenmişti¹⁰⁷. Çünkü çiftlik halkı normal vergilerini (öşür vs.) ödedikten sonra, ürünün 1/3'ünü Ali Paşa'ya vermek durumundaydı. Bu da çiftçilere hayli ağır geliyordu. Reayanın toprağını terk ettiği çiftliklerde, halkın geri dönmelerini temin edecek koşulları oluşturmak çiftlik halkı için yapılması gereken önemli bir işti. Bu amaçla en başta harap olmuş hane ve benzeri yerlerin inşası ve hayvan tedarik edilmesi, dolayısıyla kaynak sağlanması gerekiyordu. Devlet, söz konusu kaynağı kendi hazinesinden karşılama imkanı bulamadığından; bu tip emlakın uzun dönemli ihale edilmesine karar vermişti. Bu sayede doğrudan bir harcama yapılmaksızın çiftliklerin imar edilmesi amacına hizmet edilmiş olacaktı. 1238/1822-23 yılında Karakarye kazasında Paşa ve oğullarından alınan 16 çiftlik ve 4 köyün Selanik Mutesellimi Mustafa Ağa'ya ihale edilmesinde söz konusu hedef göz önünde bulundurulmuştur. İhale bedeli başlangıçta düşük tutulmuştu; çünkü idareyi alan kişinin bu avantajı değerlendirerek çiftlik imarı için çalışacağı, böylece izleyen senelerde hasılatın da yükseleceği düşünülüyordu. Dolayısıyla Karaferye kazasındaki çiftliklerin iltizam bedelleri de 1238-41/1822-25 yılları arasında sırasıyla 50 bin, 60 bin, 75 bin ve 100 bin guruş olarak belirlenmişti. 1242/1826-27 de ise ortaya çıkacak duruma göre yeni bir tespit yapılacaktı¹⁰⁸. Bu örnekten hareketle Devletin çiftlik sahiplerinin

¹⁰⁵ MAD 8403, s.32, 1238/1822-23.

¹⁰⁶ MAD 8403, s.63, 1238/1822-23.

¹⁰⁷ Ayniyat Defterleri 610, s.77, 1236/1820-21.

¹⁰⁸ MAD 8403, s.43, 1238/1822-23.

durumlarını iyileştirme hususunda aktif çaba gösterme yerine daha çok, idari mekanizmada değişiklikler yapmakla yetindiğini söylemek mümkündür.

Devlet, Ali Paşa ve oğullarından zaptedilen çiftliklerde üretim ve vergi hasılatının artmasını sağlamak amacıyla bu yerlerin yönetimini belli kaidelere oturtmaya çalışmıştı. Öncelikle idarede hangi yöntem benimsenmiş olursa olsun, tüm görevlilerin reayayı koruyup eski yerlerine nakledilmesine ve iskanına çalışması, çiftlik halkından belirlenmiş aidatların dışında herhangi bir şey talep edilmemesi ve dışardan bu tür girişimlerde bulunanların engellenmesi hususlarına büyük dikkat sarf etmeleri gerekiyordu. Bu esaslar dahilinde, çiftlik ve mukataaları daha fazla bedelle yönetmeye talip olanlar, gerekli sarraf taahhüdünü sağlamaları halinde görevlendiriliyorlardı. Bu şartları tam anlamıyla yerine getirmeyenler ise görevden alınıyordu. Örneğin Yanya ve Alasonya'da bulunan emlak işleten Yanya mutasarrıfı Ömer Paşa 1238/1822-23 yılında zam teklifinde bulunmamış ve sarraf taahhüdü sağlamamış olduğundan, yerine Ali Cevad Paşa 125 bin guruş fazla taahhüd ile atanmıştı¹⁰⁹. Aynı şekilde 1242/1826-27 yılında Yenişehir, Çatalca, Ermiye ve Valestin kazalarındaki çiftlikler, iltizam bedeline 100 bin guruş ilave etmeyi taahhüd eden Mehmet Ağa'ya verilmiştir. Bu zamlarla birlikte söz konusu kazalardaki çiftliklerin iltizam bedeli 841.500 guruşa ulaşmıştı¹¹⁰. Devletin, emlak ve diğer varlıkların iltizam bedellerini her geçen yıl yükseltmesi çiftliklerdeki koşulların zamanla iyileştiği ve buna bağlı olarak da hasılatlarının arttığı düşüncesine dayanıyordu. Çiftliklerin yıllık iltizam süresi her senenin Mart ay başından izleyen senenin Şubatı sonuna kadardı. Çiftliklerde arazinin sürülmesi, reayaya tohum ve sermaye verilmesi işlemi Kasım ayında yapıldığından, iltizam işleminin geciktirilmemesine çalışılıyordu. Ali Paşa ve oğullarından zaptedilen çiftlik ve mukataaların izleyen yıllarda aynı yöntemlerle idaresine devam edilmiştir.

Özet ve Sonuç

Onsekizinci yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki otoritesinin zayıflamasıyla birlikte yerel unsurlar önem kazanmaya başlamış ve zamanla buldukları bölgelerin güçlü yöneticileri haline gelmişlerdir. Yerel güçler, merkeze ait otoriteyi belirli ölçüde ele geçirerek Sultana karşı olan sorumluluklarını da yerine getirmemeye başlamışlardır. Böyle

¹⁰⁹ MAD 8403, s.63, 1238/1822-23.

¹¹⁰ MAD 8403, s.103, 1242/1826-27.

bir ortamın belirgin olduğu bölgelerden birisi de Arnavutluk'tu. Arnavut sipahilerinin ve diğer yöneticilerin Bâbüâli'nin isteklerine kulak asmadan kendi görevlerini istismar ettikleri, böylece siyasi ve ekonomik nüfuzlarını daha da artırdıkları görülmekteydi. Devlet bu tip kişilerle sürekli mücadele etmeye çalışıyordu. Ancak mücadeleyi sınırlayan hususlar vardı. Öncelikle Devlet savaş zamanlarında kendilerinden yardım istemek zorunda kalıyordu. Ayrıca vergilerin toplanması ve genel asayişin sağlanması açısından da Devletin yerel güçlere ihtiyacı vardı. İşte böyle bir ortamda, Tepedelenli Ali Paşa gibi bulunduğu bölgede yarı bağımsız bir devlet yöneticisi şeklinde hareket eden bir ayanın yükselişine engel olunamamıştı.

Hırslı, kindar ve acımasız bir kişi olan Ali Paşa bölgesinde nüfuzunu arttırmak için her yolu denemiş; Sultanla ilişkilerini bozmadan amaçlarına ulaşmaya çalışmıştı. Sefer anlarında devlet adına giriştiği mücadeleler ve İstanbul'a gönderdiği düzenli hediye ve rüşvetler sayesinde merkezle ilişkilerinin uzun süre bozulmadan devamını sağlamıştı. Ancak Ali Paşa, bu sayede her fırsatta çevre bölgelere saldırarak geniş bir coğrafi alanın neredeyse tek yöneticisi haline gelmeyi de başarmıştı. Onun gücü sadece siyasi alanda değildi. Paşa aynı zamanda hayatı boyunca yüzlerce çiftliğin ve gelir getiren mülkün sahibi olmuştu. Oğullarını önemli mevkilere getirmesi gücünü daha da artırmıştı. Tepedelenli, mevcut konumunu ve gücünü her zaman çıkarları doğrultusunda kullanmış, bitmek tükenmek bilmeyen para hırsıyla çevresini her fırsatta yağmalamış, çiftliklerde çalışan insanlardan ağır vergiler ve aidatlar almış; benzer yöntemlerle oğulları da büyük meblağlara varan servetin sahibi olmuşlardı. Bu siyasi ve ekonomik güç sayesinde Ali Paşa, İstanbul'dan gelen emirleri neredeyse tamamen geri çevirmeye veya değişik bahanelerle savuşturmaya başlamıştı. Onun iyice artan nüfuzundan büyük kaygı duyan Sultan, yakınında bulunan bazı kişilerin de etkisiyle yok edilmesine karar vermiş ve kendisine harekât düzenlenmiştir.

Ali Paşa bu olaydan sonra sayıları 40.000'e varan tüm askerlerini alarına geçirdiyse de başarılı olamamıştı. Paşa, kısa bir süre içerisinde yanında bulunanların çoğu, hatta oğulları tarafından bile terkedilmişti. Aslında Paşanın gücü büyük ölçüde Arnavut nüfusa dayanıyordu; yönetici sınıfın tamamı Arnavuttu. Buna rağmen kendisi Arnavutlardan ciddi bir destek alamamış ve yalnız bırakılmıştı. Çünkü onun gücünün sosyal temeli oldukça zayıftı. Kendisi büyük mülklerin sahibi olarak yıllarca çiftlik çalışanlarını insafsızca sömürmüş ve halkla arasında büyük bir uçurum oluşmuştu. Bütün diktatör ya-

pılı insanlar gibi o da paraya halkın desteğinden daha fazla güvenmişti. Ali Paşa zenginleşmişti, ancak bu geniş kitlelerin fakirleşmesi pahasına sağlanmıştı. Sınırsız bir iştahla büyük bir mal varlığı biriktiren Ali Paşa çevresindekilerin servet biriktirmesine fırsat vermemişti. Onun yanında çalışanlar sadece ücretli hizmetçilerdi. Kendi görevlileri ve danışmanları bile mülk edinme olanağı bulamamışlardı. Böyle bir ortamdan sonra geniş bir halk desteği bulması oldukça zordu. Sadece ayaklanma hazırlığında olan Rumlar Paşaya destek vermişlerdi. Nitekim Tepedelenli'ye yönelik harekât esnasında Rum isyanı da başlamıştı. Ali Paşa Rum isyanının başarıya ulaşacağı ve bu sayede kendisinin de kurtulacağı ümidiyle kapandığı kalede uzun süre kuşatmaya direnmesine rağmen 1822 yılında öldürülmüş ve mal varlığı devletçe zaptedilmiştir. Bu noktada Ali Paşa'nın direnişinin başarısızlığında, aşırı görünen gücünün gerçekte ciddi bir halk desteğine dayanmamasının önemli rol oynadığını düşünmek mümkündür.

Tepedelenli Ali Paşa hayatı boyunca büyük miktarlara varan servetlerin sahibi olmasına rağmen gerçekte bulunduğu bölgenin ekonomik gelişmesine katkı yapacak tutarlı ekonomik politikalar uygulamaya hiçbir zaman teşebbüs etmemişti. Onun zamanında Yanya ve çevresinde ticari faaliyetler gelişmiş olsa bile, Ali Paşa'nın ticarete verdiği desteğin tüccarlardan aldığı önemli aidatlarla ilişkisi olmalıdır. Yoksa Paşanın yönettiği bölgenin zenginleşmesine dair herhangi bir kaygı taşımadığı çevresini yağmalamasından ve diğer haksız uygulamalarından anlaşılmaktadır. Nitekim Ali Paşa, tüm toplumun çabalarını üretime kanalize edecek tedbirler alma, tarım, ticaret ve sınai faaliyetlerin gelişmesine öncülük etme yerine; bir çok köyü çiftliğe dönüştürerek ve buradaki insanları adeta serf konumuna düşürerek tarımda yaratılan artı değerden daha fazla alma yoluna gitmiştir. Yaptığı kapsamlı inşaa faaliyetleri de kendi rahatlığı veya daha fazla rant geliri elde etme amacına yönelikti. Kısaca halka yönelik baskıcı tutumu yanında gelir sağlayan bir çok kaynağı kontrol altına alması ve yaratılan kazançtan hak etmediği büyük paylar alması bölgede verimli ekonomik faaliyetlerin önünde önemli bir engel teşkil etmişti.

EK 1

1236 Senesi Cemaziyelâhir ayı (Mart 1821) içerisinde Serasker Paşa marifetiyle yapılan masraflar

<u>Masrafın türü</u>	<u>Miktarı (gurus)</u>
Cebhanecibaşı vasıtasıyla Tırhala'da mübayaa olunan cep-hane bahası	363
Rumeli eyaletine ferman götüren kapu kethüdası çukadarına verilen harçlık	1.000
Preveze'de memur kapudana gönderilen tataraya verilen	100
Hekimlerin ve tercümanların maaşları	2.400
Asitane'ye gönderilen adama verilen harcırah	1.500
Köstendil ayanı tarafından arzuhal götüren adama inâm	100
Mübayaa olunan katır bahası (54x200 gurus)	10.800
Selanik'ten gelen katırlar için mübayaa olunan levazımat bahası	1.280
Aşçıbaşına verilen inâm	100
Yanyalı Haşim Bey'den çamaşır ve gül suyu getiren adama inâm	100
Muhtar Paşazade Mehmet Bey'e inâm	2.000
Mahmut Bey'i Ankara'ya götürmek için tataraya verilen harcırah	750
Yanya mutasarrıfı İsmail Bey'den donanmış at getiren adama inâm	400
Yanya ordusuna mensup askerlerin ulufeleri kapsamında Selanik valisi Hüseyin Paşa'ya verilen meblağ	150.000
Göl kenarında olan Usturum köyünün fetih ve teslimi müjdesiyle gelen adama inâm	1.500
Mübayaa olunan ocak demiri ve odun bahası	127
Yaralı iki topçuya inâm	50
Gülle mübayaası için verilen	390
Narde yolunun tamire muhtaç yerlerinin tamiri için görevlendirilen kişiye inâm	1.000
Mora valisi Mahmut Paşa hazretlerine inâm	25.000
Aşçıbaşının maaşı	500
Topçu, arabacı ve humbaracı ustalarına inâm	800

Serasker Paşa'nın silahtarına inâm	2.500
Mirimiran Ömer Paşa'ya verilen atıye	10.000
İstanbul'dan hazine getiren tatar ve yardımcısına inâm	300
Piriştineli sekbanbaşı İbrahim Bey'e inâm	500
Serasker Paşa'nın tabyalara teşriflerinde tabya topçularına inâm	700
Yanya'da vüzaraya üçer aylık tahsis edilen harçlar kapsamında İsmail Paşa'nın hissesi için verilen	225.000
Üç aylık ulufe için Mahmut Paşa'nın hissesine verilen	150.000
Üç aylık ulufe kapsamında İnebahtı mutasarrıfı Hasan Paşa'nın hissesine verilen	150.000
Serasker Paşa'nın Tırhala'ya gelmesinden sonra on gün boyunca yapılan mutfak ve Kilerciğa vasıtasıyla verilen zahire bahası	2.164
Hazine katibi Abdullah Efendi'ye inâm	1.000
Tepedelenli'nin hapsinden kurtulan Zaim Ağa'ya verilen	500
Serasker Paşa'nın Silahtarağa tabyasına teşrifinde verilen inâm	1.300
Hasan Paşa tarafından gülle getiren adama inâm	200
Mora valisi Mehmet Paşa'ya verilen atıye	50.000
Oda döşemelerini dolduran yorgancılara verilen	10
Divanhaneye alınan kandil, süpürge ve kaşık bahası	11
On dokuz günlük zahire bahası	15.735
Diğerleri	47.999
Toplam	858.179

Kısaltmalar:

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (İstanbul)

MAD: Maliyeden Müdevver Defterler

HH: Hatt-ı Hümayûn

Cev. Dah: Cevdet-i Dahiliye

D.BŞM.MHF: Baş Muhasebe Kalemi; Muhallefat Defterleri

